

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Проблеми екології та клімату на сторінках журналу «Юный натуралист» (1970-ті - початок 1990-х рр.)»

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньої програми: «Історія та археологія»
Попова Тетяна Андріївна

Науковий керівник: Шліхта Н. В.,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Єремєєва К. А.
кандидат історичних наук, старший викладач

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.

Київ -2021

**Декларація
академічної доброчесності**

Студента/студентки НаУКМА

Я, Попова Тетяна Андріївна,

студентка 4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032
«Історія та археологія»

адреса електронної пошти: tetiana.popova@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему **«Проблеми екології та клімату на сторінках журналу «Юный натуралист» (1970-ті - початок 1990-х рр.)»** відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений /ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

24.05.2021 р.

Попова Т.А.

*Дата
П.І.Б.студента*

Підпис

Анотація

Попової Т.А. «Проблеми екології та клімату на сторінках журналу «Юный натуралист» за 1971-1991 роки: контент-аналітичне дослідження».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за напрямом 032 – Історія та археологія. – Національний університет «Києва-Могилянська академія». – Київ, 2021.

Кваліфікаційна робота є комплексним дослідження розкриття проблем екології та клімату на сторінках радянського періодичного видання для школярів «Юный натуралист». Проаналізовано кількість матеріалу, стосовно даних тем в журналі по роках, виявлені найбільш поширені думки. Встановлено ставлення в Радянському союзі до екології через призму трансляції інформації для дітей. Зроблено порівняння матеріалу із науковим періодичним виданням «Природа».

Для розкриття теми були використані усі випуски журналу «Юный натуралист» з 1971 по 1991 роки та контент-аналітичне дослідження журналу «Природа» за цей самий період. Був залучений метод контент-аналізу, що дозволило виокремити окремі паттерни та з'ясувати конкретні теми, котрі на сторінках видання підіймались найчастіше,

також з'ясувати динаміку звернення до тем екології та клімату. Щодо використання історіографії, вона в основному складається з доробків вчених в галузі environment history, праць стосовно екологічного законодавства СРСР та літератури, яка б розкривала історичний контекст. Дане дослідження дозволяє охарактеризувати наміри та ставлення до екології, котре не де юро, а де факто доносилося до нового покоління.

Таким чином, в результаті нашого дослідження ми з'ясували важливість тем екології та клімату в Радянському союзі, з'ясували до яких паттернів звертались найбільше. Окрім того, визначили виховну функцію, власне «екологічних статей» у даному періодичному виданні. Та з'ясували вплив політики гласності на тональність статей та теми, котрі піднімались в часи перебудови.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Звернення до проблем екології та клімату: історичний контекст і характеристика журналу «Юный натуралист»	6
1.1 Загальна характеристика періоду	6
1.2 Радянський контекст	8
1.3 Журнал «Юный натуралист»	10
Розділ 2. Кількісний контент-аналіз «Юного натуралиста» за 1971-1991рр..	12
2.1 Кількісний аналіз текстового матеріалу	12
2.2. <i>Кількісний аналіз візуального матеріалу</i>	17
Розділ 3. Якісний контент-аналіз журналу «Юный натуралист».....	20
3.1 Якісний контент-аналіз по роках	20
3.2 Аналіз по темах	47
Розділ 4. Порівняння висвітлення проблем екології та клімату в «Юном натуралисте» та «Природе».....	56
Висновки	64
Список використаних джерел і літератури.....	68
Додатки.....	74

Вступ

Екологія та клімат – актуальні теми як у науковому і політичному дискурсі, так і в публічних дискусіях. Наразі існують десятки міжнародних і сотні локальних організацій, котрі займаються проблемами забруднення довколишнього середовища. Такий високий інтерес до екології та кліматології зумовлений тим, що екологічні проблеми й катастрофи стали сьогоденням планети. Наразі перед усім людством стоїть нагальне завдання розвивати альтернативні види енергетики; питання глобального потепління вже не теорія, а реальність, як і масштабне танення льодовиків. А масштабні а пожежі 2020 року змусили жителів усієї планети переглянути своє ставлення до лісових пожеж.

Створення екологічних організацій з 1970-х рр., численних природоохоронних проєктів тощо сприяло тому, що проблеми екології та клімату почали цікавити і істориків. Це дало поштовх до розвитку окремого напрямку історії *environmental history*. Дослідники, які працюють з цією проблематикою, переважну увагу приділяють впливам метрополій на екологію та клімат колоній в ХІХ ст.¹. Натомість, менш дослідженою є новітня історія. Зокрема, питання висвітлення даних проблем в пресі, тим більш в масовій і популярній, якою є «Юный натуралист», залишається практично не висвітленою. Саме це зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Метою роботи є проаналізувати, як висвітлювалися проблеми екології та клімату на сторінках журналу «Юный натуралист» у 1971-1991 роках через залучення кількісного та якісного контент-аналізу, а також черед порівняння із висвітленням в журналі «Природа».

З мети випливають такі **завдання**:

¹ Coen D. R. *Climat in Motion*. Chicago, 2018. 425 p.

1. Окреслити загальні тенденції постання «екологічної свідомості» в останній третині ХХ ст.

2. Провести кількісний контент-аналіз журналу «Юный натуралист» на предмет наявності статей, котрі висвітлювали проблеми екології та клімату.

3. Здійснити якісний контент-аналіз статей журналу з проблематики екології та клімату.

4. Порівняти висвітлення проблем екології та клімату в освітньо-виховному й науковому дискурсах через порівняльний аналіз «Юного натураліста» з «Природой» за 1971-1991 роки.

Контент-аналіз журналу «Природа», котрим ми будемо послуговуватись, був проведений нам в рамках минулорічної курсової роботи.

Об'єктом даного дослідження є радянський дискурс щодо проблем екології та клімату.

А **предметом** є висвітлення проблем екології та клімату на сторінках видання «Юный натуралист».

В основі **методологічної бази** дослідження - метод якісного та кількісного контент-аналізу та метод критичного аналізу джерел. Окрім того, також ми застосовуємо порівняльний метод.

Хронологічні межі дослідження. Нижньою хронологічною рамкою ми обрали 1971 рік. Такий вибір зумовлено тим, що на початку 1970-х рр. в СРСР починають розробляти природоохоронне законодавство. Це Земельний кодекс РСФСР (1970)², Водний кодекс УРСР (1972)³ тощо. Окрім того, також в 1971 році ООН започатковує програму «Людина і біосфера» і СРСР також стає

² Земельный кодекс РСФСР. *Ведомости Верховного Совета РСФСР* от 1970 г. 1970. N. 28. С. 581.

³ Водний кодекс Української РСР. *Кодекс України; Закон, Кодекс від 09.06.1972 № 771-VIII.* с.190.

членом цієї екологічної програми. *Верхньою хронологічною межею* було обрано 1991 рік, коли СРСР припиняє своє існування.

Історіографічну базу дослідження складають дослідження з напрямку *environmental history*, зокрема про історію навколишнього середовища у СРСР. Серед них, доречно згадати класичну працю Дугласа Вайнера «Маленький куточок свободи. Захист російської природи від Сталіна до Горбачова»⁴. Також можна виокремити працю «Природа і влада. Всесвітня історія навколишнього середовища»⁵ німецького вченого Йоахіма Радкау.

Окрім цього, ми також залучали праці дослідників, котрі займались дослідженням екологічного законодавства. Тут слід згадати російську дослідницю Катерину Макеєву, праці якої характеризують процес розвитку екологічного законодавства в Радянському Союзі.

Окрім цих праць, ми також залучали літературу контекстуального характеру. Це, зокрема, історія різноманітних екологічних організацій.

Джерельну базу становлять статті журналу «Юный натуралист», котрі висвітлюють проблеми екології та клімату за 1971-1991 роки. Також до джерельної бази долучені результати нашого попереднього контент-аналітичного дослідження журналу «Природа» і деякі статті з цього видання.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, 4 розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та літератури та 5 додатків.

Апробація результатів дослідження: Виступ на науковій конференції "Досліджуючи минуле. Радянське повсякдення: дослідницькі підходи,

⁴ Douglas R. Weiner. A Little corner of freedom. Russian nature protection from Stalin to Gorbachev. Berkeley, 1999. 556 p.

⁵ Радкау Й. Природа и власть. Всемирная история окружающей среды / пер. с нем. Н. Штильмарк. Москва, 2014. 472 с.

джерела, теми" 19-20 березня, 2021 рік на тему «Радянсько-американська наукова співпраця на сторінках журналу “Природа”».

Розділ 1. Звернення до проблем екології та клімату: історичний контекст і характеристика журналу «Юный натуралист»

1.1 Загальна характеристика періоду

Міжнародна турбота про навколишнє середовище найбільш активізується наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років з політизацією екологічного руху. Тема збереження навколишнього середовища в цей час різко набирає популярності та знаходить свою аудиторію. Як в Європі, так і в Сполучених Штатах починають активно створюватись різні молодіжні організації, метою яких було звернути увагу широких мас на проблеми екології та зміни клімату.⁶ Загалом дуже популярним стає рух новий вид руху за збереження природи та природних ресурсів – «енвайронменталізм», котрий зародився в країнах Західної Європи.⁷ Саме філософію цього руху беруть за основу екологічні організації, котрі на початку 1970-х рр. починають активно створюватись.

Так, знаковою подією стає поява у 1971 році в Канаді чи не найвпливовішої дотепер міжнародної організації в галузі охорони природи «Грінпіс» (*Greenpeace*)⁸. На сьогоднішній день дана організація має представництво у 43 країнах світу.⁹ Історія даної організації починалась з протесту проти випробування ядерної зброї на території Аляски. Лозунг даного протесту «*Do not make wave*» («не порушуйте усталений порядок»)¹⁰ об'єднував молодь не тільки в Канаді, але і у Сполучених Штатах, і в Європі. Спочатку протест проти випробування ядерної зброї та надмірного вилову риби у Світовому океані були основними проблемами для ініціативної молоді, котра вступала до організації у різних країнах.¹¹

⁶ Dalton J. D. The Green Rainbow: Environmental Groups in Western Europe. Dalton Dalton. – New Haven: Yale University Press, 1994. p. 146-157.

⁷ Там само – с. 38.

⁸ О Greenpeace. Greenpeace. 2003. URL: <https://greenpeace.ru/o-greenpeace/> (дата звернення 21.10.2020).

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ О Greenpeace. Greenpeace. 2003. URL: <https://greenpeace.ru/o-greenpeace/> (дата звернення 21.10.2020).

Проте, Грінпіс стала не єдиною організацією з питань охорони природи, котра поширила свою діяльність на весь світ. Ще раніше, у 1961 році була створена Всесвітня організація охорони дикої природи «*World Wide Fund for Nature*» (WWF), бум діяльності якої також припав на 1970-х рр.¹² Дана організація має на меті зменшити згубний вплив людини на природу (вирубка лісів, винищення тварин тощо). Наразі, члени даної організації також переймаються і питаннями зміни клімату.¹³

Так, саме у 1971 році було започатковано проєкт «Людина та біосфера», котрий вже за три роки ЮНЕСКО втілить в життя.¹⁴ Суть даної програми полягає в тому, аби створювати заповідники, де була б збережена повністю вся флора та фауна. У 1974 році перший такий заповідник створюють в США.¹⁵ Радянський Союз також стає частиною даної програми та створює у її межах низку заповідників по всій території СРСР.

5-16 червня 1972 року була проведена Стокгольмська конференція з питань збереження довколишнього середовища.¹⁶ В основному, розглядався вплив людини на навколишнє середовище та обговорювалась концепція стійкого розвитку, де відповідальність за стан навколишнього середовища виступала наріжним принципом. Окрім того, на даній конференції було прийнято Стокгольмську декларацію, за положеннями якої країни-підписанти зобов'язувались нести відповідальність за збереження довколишнього середовища на своїх територіях.¹⁷ До речі, СРСР також брав участь у Стокгольмській конференції та став державою-підписантом декларації.¹⁸

¹² Наша історія. WWF. 2015. URL : https://wwf.ua/about_wwf/history_wwf2/ (дата звернення 21.10.2020).

¹³ Там само.

¹⁴ McIntosh R. P. The Background of Ecology. Concept and Theory. New York, 1985. p. 289.

¹⁵ Там само – p. 290.

¹⁶ Там само – p.293.

¹⁷ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment - United Nations Environment Programme (UNEP) (16 June 1972)

¹⁸ McIntosh R. P. The Background of Ecology. Concept and Theory. New York. 1985. p. 296.

Кліматологія як окрема галузь природничих наук також виокремлюється у 1970-х рр. Ця наука починає розвиватись як дочірня галузь метеорології. Спочатку вона базувалась на поведінці льодовиків, проте зовсім скоро кліматологія виокремлюється як самостійна наука.¹⁹

1.2 Радянський контекст

Як вже зазначалось, СРСР став державою-учасницею Стокгольмської конференції, що є черговим свідченням лібералізації міжнародних взаємин у період розрядки. .

Показово, що = договір про спільну охорону довкілля та про обмін науковими досягненнями у сфері екології та кліматології та науковій співпраці в цих сферах став складовою домовленостей між очільниками СРСР і США у травні 1972 р.²⁰

(до попереднього абзацу) У договорі про взаємну охорону природи окремо прописано і те, що обидві країни зобов'язуються відслідковувати чинники, що негативно впливають на зміну клімату.²¹ Окрім того, другим пунктом прописано те, що відтепер країни будуть надсилати одна до одної спеціалістів в галузі охорони природи та кліматологів, створювати спільні проєкти та утворювати спільну комісію з цих питань.²²

Загалом, у СРСР наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років розпочався новий етап в екологічній галузі. Зокрема, мало місце звернення до цих проблем

¹⁹ Семенченко Б. А. Климатология. Большая российская энциклопедия. 2004. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/2624549> , (дата звернення 22.10.2020).

²⁰ Разрядка международной напряжённости. Большая российская энциклопедия. 2015. / URL: https://bigenc.ru/world_history/text/3491007 , (дата звернення 23.10.2020).

²¹Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки о сотрудничестве в области охраны окружающей среды (Москва, 23 мая 1972 года)

²² Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки о сотрудничестве в области охраны окружающей среды (Москва, 23 мая 1972 года)

на законодавчому рівні: . Тоді прийняли такі документи: Основи земельного законодавства Союзу РСР та союзних республік (1968 р.), Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік в області охорони здоров'я (1969 р.) (стосується охорони повітря, питної води тощо), Основи водного законодавства Союзу РСР та союзних республік (1970 р.), Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік про надра (1975 р.)²³.

По всій території Союзу також створювались громадські організації з питань охорони довколишнього середовища, котрі мали назву громади з охорони природи. Такі організації були створені в кожній союзній республіці та об'єднували більше, ніж 50 млн. членів.²⁴ Перші організації створювались на базах кооперативів, державних підприємств і навчальних закладів. При тому, перші такі організації були започатковані ще раніше: 1924 р. – Всеросійська організація з питань охорони довколишнього середовища, 1946 р. – Всеукраїнська організація з питань охорони довколишнього середовища, 1962р. – Білоруська організація з питань охорони довколишнього середовища тощо.²⁵

З іншого боку, реальний стан речей у СРСР різнився від прописаного в документах. Так, у 1957 році в Челябінській області на комбінаті «Маяк» відбувся вибух з великою кількістю ядерних відходів. Катастрофу на «Маяку» влада замовчувала, як аварію на Чорнобильській АЕС через три десятиліття, і визнала лише у 1989 році.²⁶ Якщо ці катастрофи стали результатами формальної несправності обладнання, то упродовж 1965-1988 рр. було

²³ Ю. К. Ефремов. Охрана природы. Большая советская энциклопедия в 30 т. Москва. Т. 19. 1975. с.197-204

²⁴Абакумов С. А. Развитие гражданского общества как фактор оптимизации социального контроля над деятельностью государства в условиях глобализации (социологический аспект): Автореф. дис. ... канд. социол. наук. 22.00.08 / Современная гуманитарная академия. Москва, 2006. с. 60-62.

²⁵ Там само. с. 62.

²⁶ Паутова Т. От секретности к открытости: как мир, СССР и Россия открывали экологическую информацию. Экология и право. 2018. URL: <https://bellona.ru/2018/08/15/ot-sekretnosti-k-otkrytosti/> (дата звернення 23.10.2020).

проведено 124 таємних випробувань ядерних бомб під землею, у межах акції «Мирний атом»²⁷. Ці вибухи спричинили природні катаклізми у регіоні, де проводились випробування, а це майже уся територія СРСР – РСФСР, УРСР, Казахська РСР, Узбецька РСР, Туркменська РСР.

Таким чином, попри зміни, що відбулись переважно на рівні юридичному і міжнародної співпраці, радянське керівництво упродовж 1970-х – 1980-х рр. не надто переймалось проблемами екології. Більше того, замовчування аваріє на ЧАЕС стало маркером того, що і в роки перебудови ситуація в сфері охорони природи не надто покращилась, а гласність мала свої чіткі межі.

1.3 Журнал «Юный натуралист»

«Юный натуралист» - щомісячний науково-популярний журнал для школярів про живу природу, біологію, природознавство та екологію. Метою даного видання було поширення наукового знання серед молоді у доступній формі. Тобто, журнал бачився своєрідною освітньою платформою.²⁸ Перший випуск «Юного натураліста» побачив світ 1927 року, хоча ідея створення і загалом робота над журналом почалась в 1918 році²⁹. Розпочалась з двох ініціаторів-засновників Бориса Всесвятського та вчителя біології Івана Русакова. Їхня ідея була в тому, що близький контакт з природою мав би покращити здоров'я школярам.³⁰

Загалом, у даному виданні працювало доволі багато популяризаторів науки, котрі намагались у доступній формі донести актуальні наукові дослідження до молоді. Навіть популярний в Радянському Союзі рух юннатів,

²⁷ Там само.

²⁸ Из истории "Юного натуралиста". Юный натуралист. 2020. URL: <http://unnaturalist.ru/about/> (дата звернення 20.10.2020).

²⁹ Из истории "Юного натуралиста". Юный натуралист. 2020. URL: <http://unnaturalist.ru/about/> (дата звернення 20.10.2020).

³⁰ Там само.

як і сам термін юннат, бере свою назву від назви даного журналу.³¹ З 1941 по 1956 рік журнал не видавався, проте з 1956 року і до сьогодні (вже як російське видання) кожного місяця тиражом близько 1.5 млн. екземплярів з'являється новий випуск, як це і було в аналізований нами період.³²

Таким чином, ми з'ясували, що в 1970-х роках надзвичайно зростає інтерес до екології у всьому світі. Починають своє існування цілий ряд організацій, котрі дбати про навколишнє середовище. СРСР також бере участь у міжнародному екологічному процесі і навіть стає частиною програми від ООН «Людина і біосфера». Хоча ми можемо прослідкувати, що усе зацікавлення СРСР в охороні довколишнього середовища – процес, котрий був лише формальним, на практиці екологія тут була чи не останнім, що цікавило владні структури. Отже, у цій роботі ми маємо з'ясувати як саме писали про екологію та клімат і чи були вони цікавою темою для редакторів журналу «Юный натуралист». Тому, ми будемо аналізувати, як висвітлюються проблеми екології та клімату на сторінках журналу «Юный натуралист».

³¹ Из истории "Юного натуралиста". Юный натуралист. 2020. URL: <http://unnaturalist.ru/about/> (дата звернення 20.10.2020).

³² Из истории "Юного натуралиста". Юный натуралист. 2020. URL: <http://unnaturalist.ru/about/> (дата звернення 20.10.2020).

Розділ 2. Кількісний контент-аналіз «Юного натуралиста» за 1971-1991рр.

2.1 Кількісний аналіз текстового матеріалу

Першим етапом нашої роботи над періодичним виданням «Юный натуралист» є кількісний контент-аналіз. Кількісний контент-аналіз є важливою частиною роботи, адже саме завдяки йому ми дізнаємось, наскільки аналізована нами тема є актуальною, та загалом які маркери в межах даної теми потребують глибшого аналізу. Кількісний аналіз здійснюється за двома основними блоками: ми визначаємо наявність статей з обраної проблематики, а саме: тем клімату та екології, - та візуальний матеріал з цієї ж проблематики.

Задля систематизації інформації нами була створена таблиця, в яку вносились дані стосовно наявності статей по роках й у конкретних випусках журналу. Повна таблиця подана у додатках (Див. додаток 1)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1971	4(2)	5(2)	4(1)1*	3	4	3	3	4	4(1)	4(2)	4(2)	5

У даній таблиці зліва прописані роки від 1971 по 1991, а зверху – випуски від 1 по 12, адже видання є щомісячним. Цифра, котра стоїть у колонці та немає жодного умовного позначення означає загальну кількість статей, котрі стосуються тем клімату та екології, цифра в дужках означає, власне, кількість статей, котрі безпосередньо стосуються лише теми клімату. Цифра із зірочкою означає, що в даному випуску є стаття, котра стосується або якихось надзвичайних обставин (наприклад, землетрусів чи природніх аномалій), або ж стосується вулканології.

Наприклад, у представленому сегменті таблиці, 1*, у третьому випуску означає, що у ньому є стаття, котра описує природні аномалії.³³ Слід також зазначити, що цифри між собою не сумуються. Тобто, 4(1)1* для цього ж

³³ Темофеев Б. Атака тернового венца. Юный натуралист. 1971. №3. С.48-49.

випуску означає, що досліджуваних тем стосувалося 4 статті, з яких 1 стаття безпосередньо піднімала тему клімату³⁴, а одна пише про природні аномалії.

Маємо зазначити, що саме ми охоплюємо у наших тематичних блоках. Тематичний блок «екологія» є доволі великим, через це ми його звузили і для аналізу обирали лише статті, котрі стосуються безпосередньо територій (тобто описи заповідників та інших ландшафтних зон), статті, котрі стосувались певних екологічних проблем (наприклад, проблема вимирання риб у водоймах тощо) та статті, у яких йшлося про вирішення екологічних проблемам. Натомість, ми не брали до уваги тексти, котрі стосувались зоології та сільського хазяйства. Основна причина виключення текстів про тварин – довідковий стиль та відсутність інформації про вимирання чи, навпаки, збільшення популяції. Інформація радше нагадувала просто енциклопедичну стаття по типу «хто такий фазан тощо». Причина виключення статей про сільське хазяйство – ці статті були пропагандистськими за своїм характером і не розповідали про проблеми екології та клімату.

У тематичному блоці «клімат», окрім статей, котрі стосувались безпосередньо кліматології, ми також залучали і статті, котрі містили описи пір року. Проте, тут до аналізу ми брали ті статті, котрі безпосередньо описували пору року, а не містили енциклопедичні довідки про тварин чи рослини або народні прикмети. Також, ми здійснювали аналіз статей, котрі описували природні аномалії, лиха та катастрофи.

Після внесення усіх даних у спільну таблицю, ми підраховуємо скільки всього статей за рік містилося у випусках, а потім окремо скільки з них стосувались тем клімату і скільки природних аномалій. Усі отримані дані представлені у підсумковій таблиці (Див. додаток 1).

Завдяки здійсненому аналізу, ми отримали такі результати. Загалом статей із досліджуваної нами проблематики писали доволі багато. Про клімат

³⁴ Март. Юный натуралист. 1971. №3. С. 16-17.

(зокрема, описи пір року) писали менше, тему екології розкривали частіше. Найбільше статей за увесь аналізований період з 1971 по 1991 рік було написано на початку 1970-х рр. У перші роки статей було багато – близько 49. З 1974 року бачимо зменшення кількості статей, у середньому, від 41 до 17. Більше статей спостерігається на початку 1980-х років, у середньому – 27 статей. Проте, з 1983 по 1987 рік статей менше – у середньому, 13 статей на рік. З 1988 року по 1991 статей стає більше – близько 18 на рік. Стосовно статей, котрі розкривають проблеми клімату, піковою точкою стає кінець 1970-х рр. і 1980 рік. Повну картину стосовно кількості статей можна з'ясувати за таблицею (Див. додаток № 1). Стосовно природніх аномалій чи конкретно опису якихось екологічних проблем, то статей такого характеру ми зафіксували небагато, найбільше їх було на початку 1980-х років – 30% усіх статей та наприкінці 1980-х – початку 1990 рр. – 65%.

Лише загальний підрахунок статей не надає нам цілісної картини для того, аби переходити до якісного аналізу, тому нами був проведений більш детальний підрахунок за певними категоріями.

1. Рубрики журналу

Ми підраховували, в яких рубриках журналу найчастіше зустрічаються обрані теми. Так, у 1971 р. у кожному випуску містилась рубрика «Летопись природы». Вона присутня на шпальтах журналу лише в цьому році. Надалі її замінить рубрика «Календарь природы», котра міститься майже у всіх випусках з 1972 по 1976 рр. за винятком 1973 року, коли ця рубрика відсутня повністю з 1 по 12 випуск. Схожою також є рубрика «Календарь природы. Фенологический дневник». Проте вона існувала лише упродовж 1979 року. Надалі змінилися теми, які розкривали в даній рубриці (описи тварин), через це надалі ми її не аналізуємо.

Окрім того, ще поодинокі є такі рубрики – «Листки календаря» (існує лише упродовж 1979 року) та «Лесная газета», котра існує в 1971-1974 роки та подекуди «В планшете у лесничего» в цей самий період. Дані рубрики також

розкривають проблеми клімату. Окрім цього, тема екології розкривається у рубриках «Моя родина – СРСР», яка є постійною з 1979 до 1989 рр. Рубрика продовжує своє існування і після 1989 року, проте з'являється рідше. Рідше зустрічаються ще такі рубрики: «Знать, беречь, множить» і «Почемучки». У цих рубриках у поодиноких випадках фіксуються статті з нашої проблематики. У 1980 р., 1982 р., 1985 р., 1986 р., 1987 р., 1989 р. та 1990 р. рубрика «Почемучки», щонайменше раз на рік, була присвячена охороні природи, або екології, або Червоній книзі СРСР. Також слід зазначити ще дві рубрики, котрі зустрічались рідше, проте розкривали тему проблем екології: «Страничка еколога», зустрічалась двічі у 1989 та 1990 роках, та рубрика «Биосферная нравственность».

2. Автори-науковці

Авторами-науковцями є автори статей, котрі не були членами редколегії «Юного натуралиста». Автори-науковці для нашого аналізу є доволі цікавим елементом, адже у подальшому порівнянні «Юного натуралиста» з науковим виданням «Природа» ми будемо звертати увагу на предмет однакового авторства у двох виданнях одночасно.

Загалом, у випусках за 1971-1991 рр. ми нарахували 31 таких авторів. Більшість з них – це науковці, котрі написали одну статтю. Для нас вони становлять інтерес лише в тому випадку, якщо їх прізвища також зустрічаються у періодичному виданні «Природа».

Натомість, низка науковців є доволі цікавими для нас авторами в тому сенсі, що вони зустрічаються не один раз на сторінках «Юного натуралиста». Слід зазначити, що в межах одного журналу «Юный натуралист» один і той самий автор може позначатись, як науковець, а може зазначати як звичайний член редакції. Різниця в позначці під статтею (див. Додаток 3). Тобто під

однією статтею ми бачимо, наприклад, «О. Гусев. Кандидат биологических наук»³⁵, а в іншому автора залишають без титуляції³⁶.

Такими є автори статей: Є. Соколов, О. Гусев, А. Калецький (статті його авторства зустрічаються найчастіше: 1977 р. – 1985 р 7 разів та по одному у 1978 р. і 1982 р.), В. Рахлін, Ф. Штільмарк, М. Самсонова.

3. *Статті не про СРСР та перекладені статті*

У періодичному виданні «Юный натуралист» переважно писали про територію СРСР, однак інколи географія дещо розширювалась. Тому, ми виокремили статті, що не стосувались території СРСР в окрему категорію. За перші п'ять проаналізованих років таких статей було лише дві³⁷ і вони обидві стосувались Австралії. За весь хронологічний період, двічі згадують ФРН³⁸, двічі Ефіопію³⁹, по одному разу Кубу⁴⁰, Китай⁴¹, В'єтнам⁴² та Північну Корею⁴³. Декілька разів пишуть про Америку (США та Південну Америку). Окрім цього, також на сторінках журналу з'являлися статті, котрі стосувались Ямайки⁴⁴, Японії⁴⁵ та Великобританії.⁴⁶

Декілька разів у ході аналізу ми також зустріли перекладені статті. Важливо зазначити, що у радянському молодіжному журналі зустрічались статті, котрі були перекладені з англійської мови. Таких статей ми знайшли

³⁵ Гусев О. Привольный Байкал. Юный натуралист. 1987. №4. С. 26-29.

³⁶ Гусев О. Бесценный дар природы. Юный натуралист. 1976. №11. С. 24-29.

³⁷ Темофеев Б. Атака тернового венца. Юный натуралист. 1971. №3. с.48-49.; Если айсберг поплывет в Австралию. Юный натуралист. 1971. №10. с.40.

³⁸ А. Рогожкин. Деревня в Гессенском лесу. Юный натуралист. 1981. №10. С. 28-31; Оказывается. Юный натуралист. 1988. №11. С.40

³⁹ В. Никонов. Тэф. Юный натуралист. 1987. №6. с. 38. ; Григорьев В. По Африканскому Тибету. Юный натуралист. 1987. №6. с.24-34.

⁴⁰ А. Рогожкин. Под пальмами Кубы. Юный натуралист. 1979. №6. С. 20-23.

⁴¹ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №11. С.39.

⁴² Соколов В.Е. Преступление против жизни. Юный натуралист. 1984. №6. С.24-26.

⁴³ Евсеев В. Мансей. Юный натуралист. 1990. №12. С.10-11.

⁴⁴ Малов О. Ямайка – страна родников. Юный натуралист. 1991. №1. С. 20-24.

⁴⁵ Горлач В. Почему погибли осьминоги. Юный натуралист. №2. 1982. С.35; В. Горлач. Цунами. Юный натуралист. 1989. №10. С.27-28.

⁴⁶ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №10. С.41.

всього три. Це стаття Айвена Сандерса у третьому випуску 1973 р.⁴⁷ Також стаття автора, котрого досі нам не вдалось ідентифікувати: у журналі він позначений як Р. Хорстмен⁴⁸ і під його іменем також міститься інформація, що стаття є перекладеною з англійської. Окрім цих двох, у 1979 р. ми також зустрічаємо перекладену статтю про Червону книгу⁴⁹. Окрім них, перекладених статей ми більше не знайшли.

4. Заповідники

Оскільки, ми зазначили, що нас цікавлять заповідники та інші ландшафтні території, для нас важливо з'ясувати, наскільки часто ця тема взагалі висвітлювалась в «Юном натуралісте». Заповідники ми аналізуємо окремо через те, що саме в описах заповідників часто розкривають проблеми екології. У випусках 1971 р. тема заповідників зустрічається 6 разів, 1972 р. – 8 разів, 1973 р. лише 1 раз, 1974 р. – 3 рази, а 1975 р. – 4 рази. Як уже йшлося, з 1979 р. рубрика «Моя Родина СРСР» стає постійною і, першочергово, з ми дізнаємось про заповідники. Загалом, за проаналізований період про заповідники пишуть 128 разів.

2.2. Кількісний аналіз візуального матеріалу

Так як періодичне видання «Юный натуралист» - журнал для дітей і підлітків шкільного віку, він доволі добре наповнений візуальними матеріалами.

Для систематизації візуального матеріалу була створена така ж таблиця, що і для текстового, з відповідними умовними позначеннями. Дана таблиця додана у додатках (Див. додаток 2).

⁴⁷ Сандерс А. Таинственные ромбы. Юный натуралист. 1973. №3. с. 32-35.

⁴⁸ Хортсмен Р. Ручной тюлень. Юный натуралист. 1972. №3. с.44-45.

⁴⁹ Скотт. П. О красной книге. Юный натуралист. 1979. №3. С. 8.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1975	-	1	7	-	2(1)	3	4(1)	5(2)	4(1)	-	3	4(3)1

Умовні позначення є такими ж самими, якими вони були при аналізі текстового матеріалу, проте вони дещо змінили своє значення. Загалом, нами було виокремлено три типи візуального матеріалу, а саме: фото, малюнки та схеми (останні зустрічаються найрідше). Фото зустрічаються найчастіше, тому у них немає умовного позначення: якщо цифра просто стоїть у стовпчику, це означає, що у даному випуску зустрічалися лише фото. Натомість, малюнки беруться в дужки, а схеми позначаються зірочкою. Підрахунок відбувається, як і в текстовому аналізі. Тобто, цифри між собою не сумуються: а 4(3)1* у випуску 12, наприклад, означає, що в ньому було 4 візуальних джерела, серед яких 3 малюнки та одна схема.

Слід констатувати той факт, що візуальних матеріалів у журналі достатньо багато – 782 зображення. Серед них 644 зображення – фото, 135 малюнків та лише три інших зображення (2 схеми і 1 карта). Якщо провести аналіз по роках, то найбільше матеріалу ми зустрічаємо на початку 1970-х (51 в 1971 році, 53 в 1972 році), на початку 1980-х – 54 зображення у 1981 році та наприкінці 1980-х років – по 48 зображень у 1987 та 1988 роках.

Багато фото – це світлини з рубрик «Моя родина СРСР» (Див додаток 3) та інших, у котрих писали про заповідні зони та ландшафтні об'єкти. Тобто, це саме фото тих місцевостей, про які йшла мова у тексті. Окрім того, у 1971-1972 рр. обов'язково хоча б одне фото прикрашало рубрику «Лесная газета». Тому можемо відзначити, що візуального матеріалу (в основному світлин) значно більше саме у тих випусках, у яких містилися згадані вище рубрики.

Таким чином, провівши кількісний контент-аналіз за 1971-1991 роки, ми з'ясували, що теми екології (здебільшого) та клімату у періодичному виданні «Юный натуралист» зустрічаються доволі часто та є такими, що цікаво досліджувати у рамках вивчення історії цих дисциплін та дослідження риторики у виховних матеріалах СРСР. Окрім того, кількісний аналіз створює для нас каркас для якісного аналізу. Загалом ми з'ясували, що протягом 1971-1991 років було надруковано 462 статті на наші теми. Статей на тему клімату (з врахуванням описів пір року) загалом надруковано 16.2% від загальної кількості. Природні аномалії та екологічні катастрофи описувались у 4.2% усіх статей. Стосовно візуальних джерел – ми констатували домінацію фотографій над усіма іншими видами візуальних матеріалів.

Розділ 3. Якісний контент-аналіз журналу «Юный натуралист»

Кількісний контент-аналіз ,створив необхідне підґрунтя для подальшого більш детального та глибокого якісного аналізу. Завдяки підрахункам, котрі ми провели, ми знаємо, на що звернути більш детальну увагу, які елементи наших тематичних блоків «екологія» та «клімат» зустрічались найчастіше і тому потребують глибшого аналізу.

Спочатку, ми проведемо детальний якісний аналіз по роках для з'ясування наявних тенденцій, котрі існували і їхніх змін. Опісля детально проаналізуємо теми, котрі виділили за допомогою кількісного аналізу. Також, ми виокремили і окремі тематичні блоки, котрі не зазначені в кількісному аналізі, проте є важливими для якісного. Це, наприклад, «екологічне законодавство та документація» та «СРСР та світ».

3.1 Якісний контент-аналіз по роках

1971 (45 статей)

У 1971 році з усіх 45 статей 9 були присвячені темі клімату. Серед них 6 статей стосуються різних заповідників. Дані заповідники мають різну географію: двічі УРСР⁵⁰, двічі РСФСР⁵¹, по одному раз Кавказ⁵² і Грузія⁵³. При тому, три статті мають «оповідальний характер». Тобто, описується природа даних територій, проте складається враження ніби читаєш оповідання (є дійові особи та сюжет). Окрім того, виразним є посил, що це наша країна і ми її бережемо.

Окрім статей про заповідники, достатньо велика кількість статей має на меті, описати кліматичні зміни в окремі пори року. Цілий рік на шпальтах видання є рубрика «Календарь природы», де описується яким саме буде той

⁵⁰ Смирнов Г. Пуща заповедная. Юный натуралист. 1971. №1. С.5-7; Знать, беречь, множить. Юный натуралист. 1971. №5. С.9.

⁵¹ Онегов А. Улыбка синих озер. Юный натуралист. 1971. №9. С. 4-7; Сурова Е. Заповедный плесы. Юный натуралист. 1971. №12. С. 8-11.

⁵² Цепулин Г. Заповедными тропами Кавказа. Юный натуралист. 1971. №4. С. 4-7

⁵³ Чашарин Б. Аджария. Юный натуралист. 1971. №6. С.24-29.

чи інший місяць, чого саме очікувати і до чого готуватись. Так, наприклад, в березні в статті⁵⁴ описують те, що в 1971 році весна доволі тепла і вже повертаються птахи. Поряд із «Календарем», кожного місяця ми маємо невеликий опис пори року. Між даними рубриками принципової різниці немає, проте опис місяця більш короткий і, здебільшого, вирізняється візуалізацією (уміщено фото даного сезону). Так, наприклад, в листопаді у відповідній статті⁵⁵ нам повідомляють про ранній прихід зими (випав сніг). У даному випуску ми також бачимо звернення від міністерства транспорту⁵⁶ про можливі транспортні проблеми, пов'язані з раннім приходом зими.

Окрім загального опису, у журналі вміщено також статті, котрі безпосередньо присвячені охороні навколишнього середовища: йдеться і про плани і про здійснені кроки. Так, три статті присвячені власне рекомендаціям щодо охорони природи: дві – охороні дерев⁵⁷, інша – квітів⁵⁸. Ще дві статті мають на меті розповісти, що вже зроблено для збереження екології до цього часу: пишуть про захист дерев у парках,⁵⁹ про технології захисту довкілля від пожеж⁶⁰.

Окрім екології, у цьому році також підіймалися конкретні проблеми клімату. Так, висловлювали спостереження стосовно того, що через відчутне похолодання весна приходить набагато пізніше⁶¹. Стосовно змін клімату також є стаття на доволі популярну в той час тему – переправлення айсбергів до теплих країн, у випадку даної статті – до Австралії⁶². Також у 1971 рік було надруковано три статті про природні змін та аномалії. Дві статті стосувались

⁵⁴ Летопись природы. Юный натуралист. 1971. №3. С. 18

⁵⁵ Ноябрь. Юный натуралист. 1971. №11. С. 16-18

⁵⁶ Обращение от министерства путей о приходе зимы. Юный натуралист. 1971. №11. С. 47.

⁵⁷ Береги зеленого друга. Юный натуралист. 1971. №1. С. 9; Что б лес молодел. Юный натуралист. 1971. №7. С. 11.

⁵⁸ Неуживчивый букет. Юный натуралист. 1971. №8. С. 38-39.

⁵⁹ Помогли деревьям. Юный натуралист. 1971. №2. С. 6-7

⁶⁰ Облако брандспойд. Юный натуралист. 1971. №2. С.8

⁶¹ Когда же придет весна. Юный натуралист. 1971. №1. С. 8

⁶² Если айсберг поплывет в Австралию. Юный натуралист. 1971. №10. С. 40

світового океану: одна змін клімату океану через аномально велику кількість певного типу рослин в Австралії⁶³, інша – про збільшення кількості світлячків в океані та їх вплив на мікроклімат⁶⁴. Ще в одній статті писали, що гриби росли цілий рік⁶⁵.

1972 рік (48 статей)

У цьому році також на сторінках усіх випусків зустрічаємо рубрику «Календарь природы», проте вона дещо змінює свою концепцію. Відтепер замість опису пір року і окремих місяців, автори дають поради, як саме спостерігати за природою і на що звертати увагу школярам. Проте, у 12 випуску⁶⁶ «Юного натуралиста» ми знову бачимо опис пори року, як і в минулому році. Також з попереднього року перейшла рубрика, в якій подавали опис місяців. Вона залишилась без змін.

У статтях, присвячених опису заповідників, риторика не змінилась і текст, здебільшого, нагадує розповідь. Проте сама розповідь трохи змінюється і її «головним героєм» стає науковець⁶⁷ або ж завідувач заповідника⁶⁸. Дві статті мають дещо іншу риторику: одна⁶⁹ стаття вирізняється відчутною ідеологією та патріотичними закликами, інша має просто опис заповідників⁷⁰ без сюжету та патріотичних закликів. Стосовно географії даних заповідників, то 4 з 10 статей стосувались теренів РСФСР і по одній статті було про Крим⁷¹,

⁶³ Тимофеев Б. Атака тернового венца. Юный натуралист. 1971. №3. С.48-49.

⁶⁴ Позднева Е. Кто зажег море? Юный натуралист. 1971. №12. С. 12-15

⁶⁵ Грибы круглый год. Юный натуралист. 1971. №10. С. 39

⁶⁶ Календарь природы. Юный натуралист. 1972. №12. С. 19

⁶⁷ Марин В. Огни Талнаха. Юный натуралист. 1972. №8. С. 8-11

⁶⁸ Ларин О. Бронзовая чаща. Юный натуралист. 1972. №5. С. 8-11

⁶⁹ Город-сад. Юный натуралист. 1972. №7. С. 9

⁷⁰ Лиелмежа Б. Заповедники. Юный натуралист. 1972. №12. С. 26-31.

⁷¹ Чащарин Б. Золотая коса. Юный натуралист. 1972. №9. С. 12-15

Литву⁷², Черкеську республіку⁷³, Туркменістан⁷⁴; одна писала про СРСР загалом⁷⁵.

Статей, котрі стосуються безпосередньо проблем клімату в 1972 році менше – всього п'ять. Три⁷⁶ з них стосуються флори, котра впливає на екосистеми і клімат. Одна стаття сповіщає про дещо аномальні природні явища – а саме про те, що конвалії розквітли у січні⁷⁷. Окрім цього, у 1972 році в журналі публікують дві статті⁷⁸, котрі стосуються вулканології. У періодичному виданні також перекладають з англійської статтю про ручного тюленя⁷⁹, котрий через теплу зиму з Аляски добрався до континентальної Америки.

1973 рік (31 стаття)

Перше, що важливо зазначити, у 1973 році повністю відсутня рубрика «Календар природи». Аналогічні за тематикою статті з'являються тільки у травневому⁸⁰ та листопадовому⁸¹ випусках. Проте, статті з описом кожного окремого місяця все ще присутні цілий рік.

Загалом можна сказати, що «Юный натуралист» в 1973 році дещо відрізняється від журналу, як він сформувався упродовж двох попередніх років. Якщо раніше основна увага була зосереджена на описах пір року і на заповідниках, тепер фокус і риторика дещо змінюються. Автори зосереджують свою увагу на «екологічному вихованні» юних читачів. У цьому році, на

⁷² Леса Лаборнские заповедные. Юный натуралист. 1972. №9. С. 5

⁷³ Чашарин Б. Теберда. Юный натуралист. 1972. №4. С. 9-13

⁷⁴ Шаталов В. Светлые тропы Бадхыза. Юный натуралист. 1972. №2. С. 8-12

⁷⁵ Лиелмежа Б. Заповедники. Юный натуралист. 1972. №12. С. 26-31.

⁷⁶ Зубков Б. Невидимые помощники. Юный натуралист. 1972. №3. С.1-3; Николаев А. Растения-синоптики. Юный натуралист. 1972. №7. с. 20-21. ; Абатуров А., Галицкая Т. Свидетели ледниковой эпохи. Юный натуралист. 1972. №11. С. 41.

⁷⁷ Усаченко Л. Ландыши... зимой». Юный натуралист. 1972. №5. С. 40.

⁷⁸ Беленский М. Вулкан – это приключение! Юный натуралист. 1972. №2. С.26-30.; Каменные бусы вулкана. Юный натуралист. 1972. №5. С. 30-31.

⁷⁹ Хортсмен Р. Ручной тюлень. Юный натуралист. 1972. №3. с.44-45.

⁸⁰ Вести с опушки. Юный натуралист. 1973. №5. С. 17-18.

⁸¹ Пискунов С. В ожидании. Юный натуралист. 1973. №11. С. 22

шпальті журналу започатковують конкурс «Зеленый наряд отчизны»⁸². У межах конкурсу упродовж усього досліджуваного періоду, кожен місяць школярам буде видаватись завдання⁸³ і будуть підбиватись його підсумки. Окрім започаткування конкурсу, автори журналу також пишуть про успіхи юннатів у деяких сферах, наприклад, йдеться про порятунок дерев⁸⁴ або водойм⁸⁵; також дітей у літніх таборах заохочують співпрацювати з лісничими та допомагати їм у їхній справі⁸⁶.

Таке «екологічне виховання» транслюється не лише через призму діяльності школярів-юннатів. Розповідають і про те, чого досягли дорослі у вирішенні екологічних проблем⁸⁷. Наприклад, йдеться про озеленення пустелі в Туркменістані⁸⁸.

Хоча, статей про заповідники небагато, вони все ж є. У 1973 р. географічно це - Туркменістан⁸⁹, Казахстан⁹⁰ та Кариби (зокрема, Бермудський трикутник)⁹¹. Остання стаття одночасно описує і клімат даного регіону, і його природу. До речі, у 1973 році доволі багато статей стосувалось безпосередньо проблем клімату. Дві статті стосувались клімату регіонів: Туркменістану⁹² та Антарктиди⁹³, ще дві – історії клімату регіонів Азії⁹⁴ і загалом СРСР⁹⁵. Окрім того, доволі цікавими видались дві статті, котрі описували абсолютно

⁸² Зеленый наряд отчизны. Юный натуралист. 1973. №7. С.4-5

⁸³ Приказ №1 по «Зеленый наряд отчизны». Юный натуралист. 1973. №9. С. 4

⁸⁴ Операция «ольха». Юный натуралист. 1973. №5. С. 10-11

⁸⁵ Операция «родничок». Юный натуралист. 1973. №4. С. 6-7.

⁸⁶ Распахнули дверь в лето. Юный натуралист. 1973. №5. С. 42-43

⁸⁷ Шешнев В. Земля, рожденная заново. Юный натуралист. 1973. №5. С. 12-14

⁸⁸ Зеленый закон пустыни. Юный натуралист. 1973. №3. С. 4

⁸⁹ Смирнов Г. Бадхыз, начало ветра. Юный натуралист. 1973. №1. С. 8-11

⁹⁰ Макаров А. Тросниковое царство. Юный натуралист. 1973. №3. с.53-54.

⁹¹ Сандерс А. Таинственные ромбы. Юный натуралист. 1973. №3 с. 32-35.

⁹² Бабаев А. Законы пустынь. Юный натуралист. 1973. №6. с.12-13.

⁹³ Цигельницкий И. Загадочный материк. Юный натуралист. 1973. №10. С. 22-24

⁹⁴ Молчанов Г. Хлеб пустыни. Юный натуралист. 1973. №12. С. 22-24.

⁹⁵ Чирков Ю. Космос врачует тайну. Юный натуралист. 1973. №8. С. 1-3

протилежні кліматичні явища, які мали місце: різке потепління⁹⁶ та різке похолодання⁹⁷ взимку в СРСР і вплив таких змін на флору та фауну.

1974 рік (23 статті)

У 1974 році ми спостерігаємо зменшення кількості статей, що стосуються нашої проблематики. На перший погляд, зміна кількості не є аж такою помітною. Водночас, у цьому році повертається на шпальти рубрика «Календарь природы»⁹⁸; окрім того, у неї з'являється свій автор – Стрижев Олександр. У лютому ця рубрика змінює свою назву на «Летопись природы»⁹⁹, проте сама концепція та риторика залишаються такими ж, як і в 1972 році. Дана рубрика і далі спрямована на описи пір року та змін у природі, котрі відбуваються із цими змінами.

У 1974 році трохи більше за попередній рік статей, котрі б стосувались заповідників. Тут таких статей 5, що є достатньо багато, порівняно із загальною кількістю. Змінюється стиль оповіді, автори відходять від стилю оповідання: статті більше нагадують енциклопедичні. Стосовно географії, у 1974 році 2 статті стосувались теренів Росії, одна з яких окрім усього містила також детальний опис клімату Алтайського краю¹⁰⁰; 2 статті стосувались УРСР (ці дві статті – дві частини про заповідник Асканію-Нову, проте перша частина¹⁰¹ – загальний опис регіону, а друга більш сконцентрована на фауні¹⁰²) і одна стаття писала про заповідні ліси Естонії¹⁰³.

Також у журналах була, стаття котра містить оповідь про сплячі вулкани та загрозу, котру вони можуть нести¹⁰⁴. Одна стаття стосується безпосередньо

⁹⁶ Пономарев И. Когда цветет иней. Юный натуралист. 1973. №12. С. 3-5

⁹⁷ Макрушин В. Как раки зимовали. Юный натуралист. 1973. №11. С. 48-50.

⁹⁸ Стрижев А. Календарь природы. Юный натуралист. 1974. №1. С. 20

⁹⁹ Стрижев А. Летопись природы. Юный натуралист. 1974. №2. С.20

¹⁰⁰ Федоровский Е. Загадки золотого озера. Юный натуралист. 1974. №9. С. 6-9

¹⁰¹ Смирнов Г. Аскания-Нова. Юный натуралист. 1974. №11. С. 22-28.

¹⁰² Стрижев А. Летопись природы. Юный натуралист. 1974. №12. С. 19

¹⁰³ Грандовская И. Заповедные леса. Юный натуралист. 1974. №5. С. 12-15

¹⁰⁴ Баландин Р. Некурящие вулканы. Юный натуралист. 1974. №10. С. 48-50.

проблем клімату, а саме підвищення вологості повітря і, в результаті, озеленення пустель¹⁰⁵. Особливо цікавими для нашого дослідження стали статті, котрі описують дійсні екологічні проблеми, які у 1970-х рр. розпочали артикулюватися на міжнародному рівні. Це питання забруднення океану¹⁰⁶ та повітря¹⁰⁷. Стаття про забруднення океану нафтовими продуктами не має особливого ідеологічного забарвлення. Зокрема, це зумовлено тим, що мета статті – розповісти про бактерії, котрі можуть допомогти у вирішенні цього питання. Натомість, стаття про забруднення повітря виглядає доволі абсурдно. Велика її частина присвячена розповіді про те, яке брудне повітря в Токіо та Нью-Йорку¹⁰⁸; а коли мова заходить про СРСР, риторика із звинувачувального тону переходить в різко патріотичний. Автори запевнюють своїх читачів в тому, що в СРСР такої проблеми майже немає, адже «скрізь фільтри для повітря»¹⁰⁹.

1975 (19 статей)

Тенденція до зменшення кількості статей з проблематики спостерігається і в 1975 році. Рубрики «Календарь природы» зникає зі сторінок періодичного видання і нової подібної рубрики не з'являється. Опис пір року бачимо лише у декількох випусках в рубриці «В планшете у лесничего»: в квітні¹¹⁰, липні¹¹¹, вересні¹¹² та жовтні¹¹³. Окрім того, відтепер майже усі статті мають свого автора і анонімного матеріалу стало набагато менше.

8 статей стосуються теми заповідників. Риторика у статтях здебільшого оповідальна, у статтях знову з'являється сюжет та дійові особи. Щодо

¹⁰⁵ Синадская А. Цветут пески. Юный натуралист. 1974. №4. С. 26-29.

¹⁰⁶ Короткий Р. Санитары моря. Юный натуралист. 1974. №7. С. 54-56.

¹⁰⁷ Сергеев Б. Пылинка. Юный натуралист. 1974. №10. С. 4-8.

¹⁰⁸ Там само – с. 4.

¹⁰⁹ Там само – с. 8.

¹¹⁰ Ефимова В. В планшете у лесничего. Юный натуралист. 1975. №4. С.19-20.

¹¹¹ Ефимова В. В планшете у лесничего. Юный натуралист. 1975. №7. С. 20.

¹¹² Ефимова В. В планшете у лесничего. Юный натуралист. 1975. №9. С. 20

¹¹³ Ефимова В. В планшете у лесничего. Юный натуралист. 1975. №10. С.20.

географії розташування—то одна стаття стосується Киргизстану¹¹⁴, одна Таджикистану¹¹⁵, а всі інші – РСФСР. Проте, слід зауважити, що всі інші хоча і стосуються однієї республіки, описують доволі різні її регіони: Байкал¹¹⁶, Курили¹¹⁷, водосховища¹¹⁸, тундру¹¹⁹ тощо.

Окрім опису заповідних зон, також вміщено статті, котрі стимулюють «екологічне виховання»; школярів закликають допомагати лісничим влітку та працювати з ними¹²⁰. Цікавими виявились дві статті, котрі стосувались проблем клімату. Одна стаття розповідає про те, що зима стала теплішою і «весна тепер наступає в лютому»¹²¹. Найцікавішою стала стаття доктора біологічних наук Бориса Сергєєва¹²² про клімат на всій планеті та його вплив на живих створінь. Автор також наголосив на проблемах, котрі можуть виникнути в результаті змін клімату. Прогнозів він жодних не давав, стиль викладу статті – енциклопедичний.

1976 (11 статей)

У 1976 р. практично найменше статей за увесь аналізований період. Тут майже немає тих рубрик, котрі повторюються з року в рік; присутня лише одна – «Моя родина – СССР»¹²³. Особливо цікавими для нашого аналізу стали статті, котрі стосувались тем клімату та космосу одночасно. Одна з них мала на меті описати, як Сонце впливає на клімат на Землі та усе, що тут відбувається¹²⁴. Інша стаття описує як космічні технології допомагають в

¹¹⁴ Ищенко П. Голубые окна барханов. Юный натуралист. 1975. №3. С.12-15

¹¹⁵ Голованова Т. Живая вода Вахша. Юный натуралист. 1975. №7. С. 26-29.

¹¹⁶ Голованова Т. Живая вода Вахша. Юный натуралист. 1975. №7. С. 26-29.

¹¹⁷ Михин В. Курилы – это горы. Юный натуралист. 1975. №3. С. 23-29.

¹¹⁸ Пономарев И. В краю, где цветут жарки. Юный натуралист. 1975. №11. С. 8-12.

¹¹⁹ Аникин В. Синеокая Тундра. Юный натуралист. 1975. №10. С. 26-31.

¹²⁰ Барков В. Забота о красоте лесной. Юный натуралист. 1975. №6. С. 42-45.

¹²¹ Калинин Ю. Февральская капель. Юный натуралист. 1975. №2. С. 19.

¹²² Сергеев Б. Печь или холодильник. Юный натуралист. 1975. №12. с. 22-27.

¹²³ Гусев О. Бесценный дар природы. Юный натуралист. 1976. №11. С. 24-29.

¹²⁴ Короткий Р. Солнце диктует программу. Юный натуралист. 1976. №10. С. 5-7.

прогнозуванні погоди¹²⁵. Окрім того, показовою стала стаття-бесіда¹²⁶ з Євгенієм Соколовим стосовно залученості СРСР до всесвітнього екологічного руху. У ній багато розповідали про співробітництво СРСР з ЮНЕСКО. Важливий пропагандистський штрих полягав у тому, що, як говорять автори, ООН всі дивуються тому, яке чисте повітря в СРСР¹²⁷.

Цього року статей про заповідники було небагато – три, усі стосувались теренів РСФСР. Одна з них викликає особливий інтерес, бо описує місцевість після падіння метеориту¹²⁸. Також у 1976 році мова йде про вулкани¹²⁹. Стаття має енциклопедичний стиль викладу інформації.

1977 рік (19 статей)

У цьому році статей з досліджуваної тематики стало більше. Знову з'являється рубрика «Календарь природы»¹³⁰. Цю рубрику веде кандидат біологічних наук Андрій Калецький; вона присутня в журналі увесь рік.

У цьому році достатньо багато уваги приділено радянському законодавству щодо охорони природи. Три статті яскраво описують різні аспекти даного законодавства. Перша з них¹³¹ перегукується з тою, яка з'явилась на шпальтах у минулому році. Вона також розповідає про співпрацю СРСР та ООН в сфері охорони довкілля. Знову риторика доволі ідеологічно насичена: у СРСР ситуація набагато краща, ніж скрізь. Інших дві статті стосуються вже власне радянського законодавства, зокрема Конституції. Згадуються усі документи, котрі піднімають питання екології. Різниця між статтями в тому, що перша¹³² стосується охорони природи, а друга¹³³ –

¹²⁵ Привалов В. Земная служба в космосе. Юный натуралист. 1976. №4. С. 8-11.

¹²⁶ Привалов В. Земля – наш общий дом. Юный натуралист. 1976. №8. С. 1-4.

¹²⁷ Там само – с. 4.

¹²⁸ Коваль В. По следу огненного змея. Юный натуралист. 1976. №5. С. 14-15.

¹²⁹ Цытович А. Клапаны земли. Юный натуралист. 1976. №3. С. 22-26.

¹³⁰ Калецкий А. Календарь природы. Юный натуралист. 1977. №1. С. 19-20.

¹³¹ Городецкая Н. Что б расцвела земля! Юный натуралист. 1977. №6. С. 37

¹³² Привалов В. Мир живой. И вечный. Юный натуралист. 1977. №10. С. 26-33.

¹³³ Зубков Б. Земля со знаком качества. Юный натуралист. 1977. №12. С. 1-3.

удобрюванню ґрунту, тому вона не виснажена та придатна для подальшої експлуатації.

Про заповідників статей мало, всього дві, енциклопедичні. Одна стосується Камчатки¹³⁴, інша – Абхазії¹³⁵. Окрім того, також є статті повчально-виховного змісту. Піонерам розповідають, як слідкувати за екосистемами¹³⁶, і закликають співпрацювати з лісниками¹³⁷. Лише одна стаття описує проблеми клімату, а саме: впливу клімату та його змін на сільсько-господарський урожай¹³⁸.

1978 рік (14 статей)

У цьому році статей з нашої проблематики знову небагато. Водночас, збільшується кількість статей про заповідники. Дві статті стосуються РСФСР¹³⁹, ще дві Грузії¹⁴⁰ та Таджикистану¹⁴¹. Окрім того, ще дві статті. Хоча і мають описи територій, несуть більш цікаву для нашого дослідження інформацію – розповідь про аномальну для, згаданого в цих статтях клімату, флору. Так, стаття з дуже промовистою назвою «Кипариси за полярним кругом»¹⁴², оповідає нам про кипариси, котрі висадили в Мурманську, і вони доволі добре себе там почувають. Ще одна подібна стаття із не менш промовистою назвою¹⁴³ розповідає своїм читачам про плантацію абрикос в Прибалтиці, у Латвії.

Продовжують звертатися до теми екологічного законодавства та впливу влади на навколишнє середовище. Одна зі статей нагадує нам статтю про

¹³⁴ Алексеев В. От края до края. Юный натуралист. 1977. №11. С. 10-15.

¹³⁵ Стефанов П. Синоптики. Юный натуралист. 1977. №12. С. 17.

¹³⁶ Вечно шуметь лесам. Юный натуралист. 1977. №8. С. 2-3.

¹³⁷ Лес до небес. Юный натуралист. 1977. №8. С. 25.

¹³⁸ Стефанов П. Зимний сев. Юный натуралист. 1977. №3. С. 17.

¹³⁹ Гусев О. По островам Байкала. Юный натуралист. 1978. №7. С. 26-31. ; Ларин О. Предисловие к Уралу. Юный натуралист. 1978. №12. С.4-7.

¹⁴⁰ Калецкий А. В сказочном царстве Гюрзы. Юный натуралист. 1978. №6. С. 10-13.

¹⁴¹ Есаулов В. Рощи и плесы Камышової страны. Юный натуралист. 1978. №10. С. 26-30.

¹⁴² Казбеков В. Кипарисы за полярным кругом. Юный натуралист. 1978. №4. С. 14-15.

¹⁴³ Бурый Д. Абрикосы в Литве. Юный натуралист. 1978. №4. С. 38.

землю¹⁴⁴ в 1977 році, і також розповідає читачам про те, як саме влада сприяє удобренню землі для подальшої експлуатації.¹⁴⁵ Тут також зазначають, що догляд за станом ґрунту – також стаття екології. Інша стаття піднімає нову тему, про котру ще жодного разу не писали – Червону книгу СРСР¹⁴⁶. У даній статті розповідають про те, що таке червона книга та як нею користуватись. Проте найбільше уваги приділено розповіддю про те, які види тварин та рослин занесені у Червону книгу (просто подані енциклопедичні довідки стосовно цих видів).

Вже майже традиційно у журналі присутні декілька статті повчального характеру про те, що, дерева вирубувати не можна¹⁴⁷ та про те, що піонерам слід оберігати старі дерева, щоб вони жили якомога довше¹⁴⁸.

Проблемам у 1978 році присвячено дві статті, корі дублюють одна одну. А стосуються вони того, що зими стали теплішими. Одна стаття описує такі зміни в Криму¹⁴⁹, а інша – у Росії¹⁵⁰.

1979 рік (35 статей)

Під кінець десятиліття кількість статей за нашою тематикою значно збільшується. Водночас, кількість тих статей, котрі розкривають дійсні проблеми клімату й екології значно скоротилась.

У цьому році рубрика «Календарь природы»¹⁵¹ перетворилась на інструкцію про те, як саме вести фенологічний¹⁵² щоденник. Поради дійсно цікаві, проте, все ж, це більше стимулювало ідеологічне виховання. Тобто

¹⁴⁴ Зубков Б. Земля со знаком качества. Юный натуралист. 1977. №12. С. 1-3.

¹⁴⁵ Зубков Б. Мудрость людей – щедрость земли. Юный натуралист. 1978. №10. С. 10-12

¹⁴⁶ Чегодаев А. Новые страницы красной книги. Юный натуралист. 1978. №6. С. 32-36.

¹⁴⁷ Истомин В. Необыкновенное превращение обыкновенного дерева. Юный натуралист. 1978. №8. С. 4-7.

¹⁴⁸ Барков В. Живые памятники. Юный натуралист. 1978. №8. С.32-34.

¹⁴⁹ Петрожицкий В. Мои наблюдения. Юный натуралист. 1978. №1. С. 46.

¹⁵⁰ Максимов П. Оттепель. Юный натуралист. 1978. №12. С. 17.

¹⁵¹ Календарь природы. Юный натуралист. 1979. №3. С. 49

¹⁵² Фенологія – дочірня наука кліматології, що вивчає сезонні явища природи.

поради стосувались того, як саме потрібно записувати свої спостереження, а потім куди їх надсилати. Ця рубрика мала на меті об'єднати усіх юннатів країни та стимулювати їх звертати увагу не на глобальні речі, котрі відбуваються в світі, а на локальні. Опис сезонів до листопада містили статті Тамари Горової¹⁵³. В листопаді авторка більше починає приділяти уваги не самій порі року, а енциклопедичному опису тварин (тобто не тому, коли випав сніг, а тому, хто в цьому снігові живе), тому ми ці статті до аналізу не включали.

Доволі велика кількість статей в 1979 році була присвячена описам заповідників. Географічно ці розповіді охопили достатньо великі простори: Азербайджан¹⁵⁴, Курильські острова¹⁵⁵, Камчатку¹⁵⁶, двічі Казахстан¹⁵⁷, Крим¹⁵⁸, Якутію¹⁵⁹, Латвію¹⁶⁰. Дві статті з описами заповідників стосувались не СРСР: вони описували клімат, природу Куби¹⁶¹. Одна стаття стосувалась «омолодження» Київщини та того, які зусилля влада прикладає, аби тут були свої екологічні зони¹⁶².

Окрім таких статей енциклопедичного характеру, в 1979 році присутні також і ті, котрі розповідали про нові технології та аномалії. Так, стаття «Космос – земледелию»¹⁶³ містить інформацію про те, наскільки важливу функцію у всьому екологічній науці виконують космічні станції: від прогнозування погоди до відслідковування змін у земному кліматі. Увагу

¹⁵³ Горова Т. Знакомые незнакомцы. Юный натуралист. 1979. №2. С. 20-21.

¹⁵⁴ Хромов К. Золотая корона Талыша. Юный натуралист. 1979. №2. С. 5-7.

¹⁵⁵ Федоровский Е. Столицы Сайровой страны. Юный натуралист. 1979. №4. С. 6-8.

¹⁵⁶ Подолинский А. Весна на Камчатке. Юный натуралист. 1979. №3. С. 29.

¹⁵⁷ Рыков А. Казахстанская жемчужина. Юный натуралист. 1979. №6. С.5-7.; Константинов И. Когда цветут тюльпаны. Юный натуралист. 1979. №5 с. 10-13.

¹⁵⁸ Минькевич В. Ак-кая Белая скала. Юный натуралист. 1979. №7. С.5-8.

¹⁵⁹ Ищенко П. Когда мороз не страшен. Юный натуралист. 1979. №12. С. 7-9.

¹⁶⁰ Лиелмежа Б. Сочные краски Гауи. Юный натуралист. 1979. №9. С. 4.

¹⁶¹ Рогожкин А. Под пальмами Кубы. Юный натуралист. 1979. №6. С. 20-23.; Рогожкин А. Дыханье тропического моря. Юный натуралист. 1979. №7. С. 20-25.

¹⁶² Максимова В. Вторая молодость. Юный натуралист. 1979. №5. С. 8-9.

¹⁶³ Друянов В. Космос – земледелию. Юный натуралист. 1979. №9. С. 16-18.

привертає стаття, котра описувала незвичну природню аномалію – червоний сніг, котрий випав в Карпатах в 1958 році¹⁶⁴. Цікаво, чому про таку незвичайну подію не повідомили раніше.

Уже майже традиційно в «Юном натуралісте» зустрічаємо статті щодо екологічного законодавства; цього разу дві статті. Одна з них – перекладений лист натураліста Пітера Скотта¹⁶⁵ - стосувались Червоної книги СРСР¹⁶⁶). Окрім того, у статті про Уральські гори¹⁶⁷, котра була написана у стилі оповідання, згадується про ЮНЕСКО та програму «Людина та біосфера».

1980 (29 статей)

У 1980 році ситуація дуже схожа до 1979 року – статей багато, проте вони або енциклопедичні, або просто описують кліматичні зміни у різні пори року. Водночас, завдяки цим описам ми дізнаємось, що березень і лютий стали неймовірно теплим, навіть дещо аномальними. Про це нам повідомляє аж три статті: дві – описи лютого¹⁶⁸ та березня¹⁶⁹ та один локальний опис весни¹⁷⁰. У всіх трьох статтях звертається особлива увага на дуже теплу погоду в цьому році.

У 1980 році звично писали про заповідники, риторика не змінилась – так і лишились Республіка Саха¹⁷¹, Шантарські острова¹⁷², УРСР¹⁷³, Туркменію¹⁷⁴, Татарстан¹⁷⁵ та, вперше за усі аналізовані роки, Білорусь¹⁷⁶.

¹⁶⁴ Артамонов В. Кровавый снег. Юный натуралист. 1979. №12. С. 49.

¹⁶⁵ Скотт. П. О красной книге. Юный натуралист. 1979. №3. С. 8.

¹⁶⁶ Денисова Л. Жирнов Л. В дружбе с природой. Юный натуралист. 1979. №3. С. 6-8.

¹⁶⁷ Тареева А. На границы континентов. Юный натуралист. 1979. №10. С. 9-11.

¹⁶⁸ Спирин А. На пороге весны. Юный натуралист. 1980. №2. С.49.

¹⁶⁹ Спирин А. Март – весенний месяц. Юный натуралист. 1980. №3. С. 49.

¹⁷⁰ Иванов И. Весна в Термезе. Юный натуралист. 1980. №3. С. 33.

¹⁷¹ Пономарев И. Тойбохойское чудо. Юный натуралист. 1980. №6. С. 6-9.

¹⁷² Росляков Г. Шантарские острова. Юный натуралист. 1980. №1. С. 9-11.

¹⁷³ Константинов И. День в Пуще. Юный натуралист. 1980. №2. С. 8-11.

¹⁷⁴ Шаталов В. Заповедный Копетдаг. Юный натуралист. 1980. №4. С. 18-22.

¹⁷⁵ Пономарев И. Тайны раифского леса. Юный натуралист. 1980. №7. С. 8-11.

¹⁷⁶ Макеев А. Заповедник на Березине. Юный натуралист. 1980. №8. С. 8-11.

В 1980 році також фіксуємо статті присвячені законодавству у даній сфері. Одна стаття розповідає про перші декрети радянської влади і перші кроки у питанні охорони навколишнього середовища у СРСР¹⁷⁷. Інша стосується більш актуальних речей, а саме: закону про охорону тварин, котрий вступить в силу в наступному, 1981, році¹⁷⁸.

У цьому році традиційна рубрика «Почемучки» піднімала загальну тему охорони природи¹⁷⁹. Хоча всі статті там стосувались тваринного світу, для нас таке спрямування рубрики є показовим. Також є декілька пропагандистських статей, серед яких хотілось би звернути на одну, котра протиставляє Францію та СРСР з того ракурсу, що у Франції, а особливо в Парижі, взагалі не дбають про екологію¹⁸⁰. Згідно до тексту даної статті повітря, вода та природа у Парижі нереально забруднена, порівняно з Москвою, котра «одна з найчистіших столиць Європи»¹⁸¹.

1981 (25 статей)

У 1981 році статті залишаються описовими та пропагандистськими, серед них реально мало тих, котрі розповідали про дійсні екологічні проблеми. На сторінках видання все більше статей енциклопедичного характеру або просто розповідей про заповідники. Переважно всі ці статті якраз і стосуються заповідників. Географічно статті пишуть про терени УРСР¹⁸², РСФСР¹⁸³, Грузії¹⁸⁴ та Казахстану¹⁸⁵. У шостому випуску журналу рубрика «Почемучки» також була присвячена Червоній книзі СРСР: уся увага була приділена

¹⁷⁷ Рахилин В. Первые декреты. Юный натуралист. 1980. №4. С. 8-9.

¹⁷⁸ Козлов В. Животный мир – под охрану закона. Юный натуралист. 1980. №10. С. 9-13.

¹⁷⁹ Охрана природы. Юный натуралист. 1980. №4. С. 28-33.

¹⁸⁰ Фурин С. Крепко любит и беречь. Юный натуралист. 1980. №11. С. 1-3.

¹⁸¹ Там само – с. 3.

¹⁸² Супруненко В. Остров среди моря. Юный натуралист. 1981. №4. С. 14-17.; Коробейников Б. Шумит Ковпаковский лес. Юный натуралист. 1981. №6. С. 6-9.

¹⁸³ Константинов И. Белые облака над Мещерой. Юный натуралист. 1981. №5. С. 2-5.; Ларин О. Синие глаза Си. Юный натуралист. 1981. №9. С. 8-11.

¹⁸⁴ Солодько А. Золотое руно Колхиды. Юный натуралист. 1981. №8. С. 10-13.

¹⁸⁵ Щербаков Н. Голубой овал на карте. Юный натуралист. 1981. №3. С. 4-7.

тваринам (надані енциклопедичні довідки про них), тому ми її окремо не аналізували.

Натомість, особливо цікавими для нас у контексті дослідження стали дві статті, котрі сповіщали про сонячне затемнення 1981 року. Одна з них описувала географію затемнення та усі умови, за яких його можна буде побачити¹⁸⁶, а інша – загалом надавала довідку про затемнення¹⁸⁷. Окрім статей про затемнення в цьому році також підіймають проблеми клімату. Одна стаття повідомляє, що через похолодання та покращення екологічної ситуації в регіоні в латвійські ліси повернулись ведмеді¹⁸⁸, інша ж розповідає про протилежну ситуацію. А саме про те, що пустелі почали все більше наближатися до помірної кліматичної зони та провокувати потепління там¹⁸⁹. У журналі звично також були і статті повчального характеру, одна з яких – лист від школяра, в якому він дає практичні поради, як очистити водойму¹⁹⁰.

1982 (21 стаття)

У 1982 році у «Юном натуралисте» статей з нашої проблематики дещо менше, аніж у попередні два роки. Водночас, серед них більше статей стосуються, власне, проблем екології та різних природніх аномалій. Звично, декілька статей присвячено заповідникам Ленінградської області¹⁹¹, УРСР¹⁹², Азербайджану¹⁹³, Криму¹⁹⁴ та Болгарії¹⁹⁵.

Достатньо багато в цьому році статей, котрі розкривають проблеми клімату. Так, одна з них, що мала на меті розказати про Антарктиду, порушує важливе питання: через потепління повітря стає вологим і в «сезон вітрів» ця

¹⁸⁶ Коваль В. Наблюдайте затмение! Юный натуралист. 1981. №6. С. 31-32.

¹⁸⁷ Авилов В. Темно – значит ночь пришла. Юный натуралист. 1981. №6. С. 33.

¹⁸⁸ Оказывается. Юный натуралист. 1981. №1. С. 13.

¹⁸⁹ Меренкова Т. Как остановить пустыню? Юный натуралист. 1981. №6. С. 34-36.

¹⁹⁰ Матвейчук А. Как очистить пруд. Юный натуралист. 1981. №4. С. 37.

¹⁹¹ Храбрый В. Березовые острова. Юный натуралист. 1982. №2. С. 8.

¹⁹² Житнев Д. Вверх по Печере. Юный натуралист. 1982. №5. С. 8-11.

¹⁹³ Александров Н. Красивая земля – Татарстан. Юный натуралист. 1982. №9. С. 6-8.

¹⁹⁴ Круглов Л. Золотые врата Карадага. Юный натуралист. 1982. №10. С. 8-11.

¹⁹⁵ Рогожкин А. В Родопях. Юный натуралист. 1982. №7. С.28-33.

волога перетворюється на лід¹⁹⁶. Інша стаття повідомляє про деякі зміни в пустелях, а саме в узбецькій Каракумі, де за останній час клімат став більш вологим і це сприяло утворенню оазисів¹⁹⁷. Ще одна стаття має на меті розповісти читачам про кліматичні умови за Полярним колом – у Мурманській області¹⁹⁸.

Окрім того, ще дві статті містять інформацію про вплив різних природних факторів на біосферу в майбутньому. Так, одна стаття стосується шторму в Японії і масової гибелі восьминогів в результаті даного катаклізму¹⁹⁹. Ще одна стаття розповідає про наслідки землетрусів для живої природи²⁰⁰. Проте, як приклад взятий землетрус 1948 року в Туркменістані. Цікаво те, що незважаючи на те, що землетруси – явище, котре стається з року в рік, на сторінках «Юного натураліста» описують землетрус, котрий був 34 роки до 1982 року.

Також вже майже традиційно ми зустрічаємо статтю, котра стосується екологічного законодавства в СРСР²⁰¹. На цей раз доктор біологічних наук Євгеній Сирочковський розповідає нам, як саме в СРСР звертали увагу на проблему охорони заповідників. Хоча за радянським підходом до викладу інформації, він починає свою розповідь від Леніна, стаття дійсно фахово написана і розповідає про те, як функціонують заповідники, що у них заборонено, мету їхньої діяльності тощо.

У цьому році описи місяців та їхніх природних умов у також присутні²⁰². Цю рубрику веде Дмитро Зуєв. До аналізу, потрапили не усі статті, бо деякі з

¹⁹⁶ Цигельницький И. В мире ледяных кристаллов. Юный натуралист. 1982. №1. С. 30-31.

¹⁹⁷ Бронштейн А. Оазис в пустыне. Юный натуралист. 1982. №4. С. 35.

¹⁹⁸ Дормидонтов Р. Осень у Беломорья. Юный натуралист. 1982. №9. С. 24-25.

¹⁹⁹ Горлач В. Почему погибли осьминоги. Юный натуралист. №2. 1982. С.35.

²⁰⁰ Ершов А. Животные и землетрясения. Юный натуралист. 1982. №7. С. 38-39.

²⁰¹ Сыроечковский Е. Заповедано народом. Юный натуралист. 1982. №12. С. 18-23.

²⁰² Зуев Д. Зеленое лето – зеленый покос. Юный натуралист. 1982. №7. С. 49.

них стосувались не опису пори року, а містили народні прикмети. Ці статті усі були розміщені на останній сторінці журналу.

1983 (9 статей)

У 1983 році фіксуємо найменше статей з проблематики за весь досліджуваний період. Слід зазначити, що в цьому році немає жодної статті, котра б описувала місяці чи пори року. Проте, цілих 6 статей стосуються заповідників. Чотири з них стосуються різних регіонів РСФСР - Алтаю²⁰³, Сибіру²⁰⁴, Ямало-Німецького автономного округу²⁰⁵ та Байкалу²⁰⁶, ще дві – Естонії²⁰⁷ та Гімалаїв²⁰⁸. Слід сказати, що майже усі, крім одної²⁰⁹, статті написані достатньо фахово, науково-популярно розповідають про природу та місцевості заповідників і мають близький до енциклопедичного стиль.

Окрім того, дві статті присвячені екологічним проблемам. Цікаво, що вони розповідають контрастні новини. Перша стаття описує проблему, яка виникла в Бразилії, в результаті масової вирубки лісів²¹⁰. При тому у статті відчувається пропагандистський тон і винуватцем постає абстрактний Захід, який, заради власних інтересів, шкодить планеті. Натомість, інша стаття розповідає про «облагородження» Кавказу та проведення туди води²¹¹. Автори кажуть про те, що відтепер там клімат більш комфортний і «там би Шевченку сподобалось тепер»²¹². Звичайно, присутня похвала радянській владі за створення цивілізації у всі куточки СРСР.

²⁰³ Онегов А. Высокогорная целина. Юный натуралист. 1983. №6. С.8-11.

²⁰⁴ Чернышев В. Енисей – большая вода. Юный натуралист. 1983. №9. С. 4-6.

²⁰⁵ Мазов И. Западно-Сибирский меридиан. Юный натуралист. 1983. №11. с. 24-27.

²⁰⁶ Байкал. Юный натуралист. 1983. №11. С. 28-31.

²⁰⁷ Мазин И. Падуны в краю летучего камня. Юный натуралист. 1983. №1. С. 8-11.

²⁰⁸ Рогожкин А. В сердце Гималаев. Юный натуралист. 1983. №7. С. 32-37.

²⁰⁹ Мазов И. Западно-Сибирский меридиан. Юный натуралист. 1983. №11. с. 24-27.

²¹⁰ Николаев Н. Трагедия Амазонии. Юный натуралист. 1983. №6. С. 20.

²¹¹ Белов В. Нежность к пустыне. Юный натуралист. 1983. №7. С. 10-12.

²¹² Белов В. Нежность к пустыне. Юный натуралист. 1983. №7. С. 10-12.

Остання стаття, про яку слід згадати стосується екологічного законодавства, а саме законів щодо охорони лісів та їх розвиток²¹³.

1984 (13 статей)

У цьому році ситуація схожа до попереднього – описи пір року та місяців зникають, а рубрики, котрі раніше несли таку інформацію, тепер концентруються на інших аспектах (в основному на зоології).

Також, тут так само багато статей, котрі стосуються заповідників. У 1984 році увагу звертають на заповідники УРСР²¹⁴, Прибайкалля²¹⁵, Алтаю²¹⁶, історичного регіону Росії Тофаларії²¹⁷, Башкорстану²¹⁸ та просто регіонів РСФСР²¹⁹. Також вміщена доволі цікава стаття, котра розповідає про нові заповідники, які з'явилися на території СРСР на початку 1980-х рр.²²⁰.

Стосовно проблем клімату також фіксуємо дві статті. Одна поєднує в собі кліматологію та ботаніку і розповідає про те, як саме рослини адаптуються до суворого Мурманського клімату, паралельно описуючи, який саме цей клімат²²¹. Інша має на меті описати кліматичні зони на усій території СРСР²²². Тут перелічують усі республіки і тим самим також доносять до юних читачів думку про «велику і неосяжну Батьківщину».

Не обійшлося також без звинувачень у бік Заходу щодо екологічних проблем. На цей раз США звинувачують у руйнуванні аутентичної природи в результаті В'єтнамської війни²²³. Тут зазначають прихильність СРСР до

²¹³ Молодость планеты. Юный натуралист. 1983. №6. С. 1.

²¹⁴ Дормидонтов Р. Сад в Переяславе. Юный натуралист. 1984. №8. С. 38-39.

²¹⁵ Гусев О. Скрипер. Юный натуралист. 1984. №7. С. 24-27.

²¹⁶ Житнев Д. Озеро у Золотой горы. Юный натуралист. 1984. №8. С. 6-9.

²¹⁷ Дормидонтов Р. Страна Тофалария. Юный натуралист. 1984. №11. С. 30-32.

²¹⁸ Щеглов Ю. Богатый Тугай. Юный натуралист. 1984. №6. С. 12-14.

²¹⁹ Константинов И. Весна в Мещере. Юный натуралист. 1984. №5. С. 22-24 ; Ларин О. Приезжай в белую ночь. Юный натуралист. 1984. №12. С. 6-9.

²²⁰ Штильмарк Ф. О новых заповедниках. Юный натуралист. 1984. №4. С. 19.

²²¹ Величко Е. Скорей! Скорей! Юный натуралист. 1984. №4. С. 14.

²²² Львова З. Какое время года сейчас в СССР? Юный натуралист. 1984. №9. С. 19-20.

²²³ Соколов В.Е. Преступление против жизни. Юный натуралист. 1984. №6. С.24-26.

В'єтнаму і «щире бажання» допомогти відновити там екологію. У 1984 р. також окремо розповідають про організації займаються захистом природи в СРСР.²²⁴.

1985 рік (12 статей)

У цьому році знову більшість статей стосується заповідників. Географія їх —²²⁵, УРСР²²⁶ республіка Хакасія та інші регіони РСФСР²²⁷. Також міститься доволі багато інформації щодо екологічного законодавства СРСР. Одна стаття розповідає нам структуру Червоної книги СРСР та умови додання туди нових видів²²⁸; інша згадує про ЮНЕСКО, програму «Людина і біосфера» і кількість нових біосферних заповідників²²⁹. Цю програму вже згадували у попередніх роках і нового нічого не додають у 1985 р.. Ще одна стаття розповідає про те, скільки коштів виділяють на охорону природи щороку та які додаткові органи та комісії створили в СРСР з метою збереження природи²³⁰.

Неочікувано для журналу та зустрічаємо статтю про те, що в СРСР наявні серйозні проблеми з прісною водою: її катастрофічно не вистачає для усіх регіонів²³¹. Також є стаття про вирубку лісів і молодіжну конференцію, котра обговорювала ці проблеми²³². Таким чином, журнал практично вперше починає відгукуватись на дійсні екологічні проблеми в державі.

1986 рік (16 статей)

У цьому році п'ять місяців рубрика «Листки календаря» описує читачам пори року з їхніми погодними умовами. Так, в березні ми завдяки цій рубриці

²²⁴ Головановский Т. Верные стражи природы. Юный натуралист. 1984. №11. С. 1-3.

²²⁵ Пономарев И. По Хакасии. Юный натуралист. 1985. №1. С. 10-13.

²²⁶ Житнев Д. Весна на Печере. Юный натуралист. 1985. №4. С. 26-29.

²²⁷ Перегудов В. В Подмосковье. Юный натуралист. 1985. №26-31; Дормидонтов Р. В краях высоких вдохновений. Юный натуралист. 1985. №11. С. 12-15.

²²⁸ Шумова Т. Обязаны сберечь. Юный натуралист. 1985. №2. С. 37-39.

²²⁹ Соколов В. На страже биосферы. Юный натуралист. 1985. №5. С. 28-30.

²³⁰ Вахилин В. Закон на страже природы. Юный натуралист. 1985. №11. С. 26-27.

²³¹ Воропаев Г. Голубое сокровище планеты. Юный натуралист. 1985. №6. С. 12-15.

²³² Леса планеты. Юный натуралист. 1985. №8. С. 1.

дізнаємось про те, що весна почалась дуже рано і вже на початку місяця почали розпускатись квіти²³³. Проте, з червня дана рубрика переключається на описування сезонної поведінки тварин, тому далі вона не підпадає під наш аналіз.

Більшість статей про заповідники стосувались різних регіонів РСФСР: півночі²³⁴, півдня²³⁵ та декількох заповідників на річках²³⁶. Окрім РСФСР, також були статті, котрі стосувались Хакасії²³⁷ та Карачаєво-Черкеської республіки²³⁸.

Дві статті описують клімат. Одна стаття підтверджує інформацію з березневої рубрики «Листки календаря» і також описує ранній прихід весни в цьому році²³⁹. Інша ж, пропагандистського характеру, стаття розповідає те, як змінилась ситуація в Туркменістані з того часу, як радянська влада почала там проект озеленення пустелі²⁴⁰, про який, до речі, згадували у журналі 16 років тому²⁴¹.

Великим здивуванням для нас було виявити, що статей про аварію на ЧАЕС немає ані в цьому, ані в наступних роках. Натомість, 1986 року в журналі ми зустрічаємо дві статті, котрі розповідають про загрозу ядерної зброї. Одна з них розповідає своїм читачам, що радянська влада категорично проти використання ядерної зброї та хоче її усю знищити, щоб не зашкоджувати екології²⁴². Інша стаття у доволі серйозному тоні описує план

²³³ Листки календаря. Юный натуралист 1986. №3. С. 14.

²³⁴ Самсонова М. Остров Врангеля. Юный натуралист 1986. №1. С. 8-11.

²³⁵ Голованова Т. В южной тайге. Юный натуралист 1986. №12. С. 8-11.

²³⁶ Чернышев В. Заповедник на Свири. Юный натуралист 1986. №5. С. 16-19; Орлов В. Потерянный мир. Юный натуралист 1986. №6. С. 8-11.

²³⁷ Пономарев И. Очурский бор. Юный натуралист 1986. №8. С. 6-9.

²³⁸ Краснощеков Ю. Высокий полет бородачей. Юный натуралист 1986. №3. С. 8-9.

²³⁹ Гудков В. Вести с опушки. Юный натуралист 1986. №3. С. 16-17.

²⁴⁰ Захаров Л. Чтобы зеленели Барханы. Юный натуралист 1986. №2. С. 26-29.

²⁴¹ Зеленый закон пустыни. Юный натуралист. 1973. №3. С. 4.

²⁴² Штильмарк Ф. На страже природы. Юный натуралист 1986. №4. С. 18-19.

знищення зброї і повідомляється, що Радянський Союз закликає всі країни знищити ядерну зброю та співпрацювати на благо екології²⁴³.

1987 (19 статей)

У 1987 році починає відчуватись гласність і на шпальтах «Юного натуралиста». Дещо змінюється риторика: наприклад, ми зустрічаємо майже критичну статтю, у котрій йдеться про те, що влада хоч і розповідає, як сильно вона хоче зберегти ліси, все одно їх вирубує²⁴⁴. Цікаво, що ця стаття – це лист школяра.

Змінюється і риторика подачі статей про «ворожий Захід». В одній статті мова йде про кислотні дощі, котрі в 1860-х рр. йшли в США²⁴⁵. І ця інформація подається без звинувачувального тону, котрий раніше завше був присутній в статтях про Захід. Окрім того, наприкінці статті автор залишив схвальний коментар стосовно голландських вчених, котрі дослідили це явище.

Звичайно, нікуди не зникли статті, котрі усіляко звеличували радянську владу. Це, зокрема, статті, котрі стосувались законодавства та з'їздів партії, на яких «Екологічні проблеми в СРСР відтепер стали першорядними»²⁴⁶. Також описують те, як радянська влада змогла озеленити пустелю в Туркменістані і через це відтепер там інший – сприятливий для людини – клімат²⁴⁷; а також провести великий Каракумський канал, котрий «був мрією цього краю»²⁴⁸.

Достатньо багато уваги приділено і екологічним проблемам. Зокрема, засуджується паління трави²⁴⁹ та осушення боліт²⁵⁰; описується проблема нестачі прісної води²⁵¹. Про заповідники також є достатньо багато інформації.

²⁴³ За счастье планеты. Юный натуралист 1986. №6. С.1.

²⁴⁴ К чему приводит вырубка леса. Юный натуралист. 1987. №4. С. 22.

²⁴⁵ Громов Н. Яд с неба. Юный натуралист. 1987. №6. С. 19-20.

²⁴⁶ Мир нашему дому. Юный натуралист. 1987. №6. С. 1.

²⁴⁷ Шумова Т. На месте бархан. Юный натуралист. 1987. №11. С. 18-21.

²⁴⁸ Большая вода Каракумов. Юный натуралист. 1987. №7. с.1.

²⁴⁹ Не жгите сухую траву. Юный натуралист. 1987. №4. С. 22.

²⁵⁰ Кочуров Б. Сколько может выдержать земля. Юный натуралист. 1987. №10. С. 31-33.

²⁵¹ Голованова Т. Знать, беречь, множить. Юный натуралист. 1987. №2. С. 1-3.

Є стаття, котра розповідає історію законодавства про охорону заповідників та історію їх створення в СРСР²⁵². А розповіді про самі заповідники мають в 1987 році таку географію: УРСР²⁵³, Байкал²⁵⁴, Кавказ²⁵⁵, Естонія²⁵⁶, РСФСР²⁵⁷ та Ефіопія²⁵⁸.

1988 рік (25 статей)

У цьому році ми спостерігаємо велике різноманіття тем, котрі підіймались у журналі. Є розповіді і про ті події, котрі вже стались і були аномальними, і застереження щодо майбутнього. Про екологічні катастрофи, котрі вже стались і мали вплив на тодішній клімат та біосферу, у журналі надруковано 5 статей. Три з них стосуються, власне, проблем, таких як: пожежі, котрі знищують тварин²⁵⁹, зривання квітів на букети та негативний вплив таких дій на природу²⁶⁰ та забруднення прибережної зони Азовського моря продуктами людської діяльності²⁶¹. Остання стаття, окрім того, що розкриває проблему забруднення, також відверто звертає увагу на бездіяльність влади і «зеленого» та «синього» патрулів стосовно цієї проблеми.

Ще дві статті вже більш кейсові. Вони пишуть про реальні екологічні лиха, котрі стались на території Радянського Союзу. Перша стаття описує події 1975 року на Камчатці, де в результаті «невідомих обставин» масово вимерла величезна кількість тварин²⁶². Інша стаття розповідає про те, як сильно

²⁵² Вронский Н. Заповедано народом. Юный натуралист. 1987. №11. С. 1-5.

²⁵³ Житнев Д. На берегах Печеры. Юный натуралист. 1987. №6. С.6-9.

²⁵⁴ Гусев О. Привольный Байкал. Юный натуралист. 1987. №4. С. 26-29.

²⁵⁵ Дормидонтов Р. Голубые дали Кавказа. Юный натуралист. 1987. №8. С. 1-5.

²⁵⁶ Макеев А. По Эстонии. Юный натуралист. 1987. №9. С.1-5.

²⁵⁷ Пономарев И. На склонах Саян. Юный натуралист. 1987. №10. С. 1-5.

²⁵⁸ Григорьев В. По Африканскому Тибету. Юный натуралист. 1987. №6. с.24-34.

²⁵⁹ Как сохранить все редкие виды? Юный натуралист. 1988. №11. С. 19.

²⁶⁰ Хотинский Н. Заповедное поле. Юный натуралист. 1988. №8. С. 22-23.

²⁶¹ Асеев С. Скудеет природа. Юный натуралист. 1988. №4. С. 20.

²⁶² Николаенко В. Долина смерти. Юный натуралист. 1988. №2. С. 40-41.

постраждали флора та фауна Тайги в результаті прокладення Байкало-Амурської магістралі²⁶³.

Також у 1988 році є статті-попередження стосовно певних майбутніх катастроф, котрі можуть статись, якщо не приділити увагу цим проблемам. Це, наприклад, стаття про зростання смертності морських їжаків в Південній Америці²⁶⁴. Автори журналу попереджають, що вимирання їжаків призведе до повної зміни клімату океану.

Окрім критичних і застережливих статей, в «Юном натуралисте» в 1988 році також бачимо і схвальні. Так, читаємо про повне забезпечення Східного Казахстану водою²⁶⁵; про початок використання методу космічного зондування Землі для контролю за кількістю і збереженням нафти в Киргизії²⁶⁶; про особливі світлофори в ФРН, котрі реагують на збільшення рівня забрудненості повітря²⁶⁷.

Стосовно проблем клімату, то окрім статті про вимирання морських їжаків, також є стаття-опис клімату Півночі, де він настільки незвичайний, що в червні одночасно лежить сніг і ростуть гриби²⁶⁸. І, звичайно, зустрічались статті про заповідники. Слід одразу зазначити, що всі статті написані у науково-популярному стилі; вони розповідають, що у цих місцях можна роботи, що заборонено та чому їх слід зберегти. Географія статей 1988 року доволі широка: Алтай²⁶⁹, РСФСР²⁷⁰, Крим²⁷¹ та Арабатська стрілка²⁷²,

²⁶³ Штильмарк Ф. Что бы жила земля. Юный натуралист. 1988. №8. С. 1-2.

²⁶⁴ Оказывается. Юный натуралист. 1988. №1. С.36.

²⁶⁵ Молдобаева А. На благо земли. Юный натуралист. 1988. №4. С. 1-3.

²⁶⁶ Оказывается. Юный натуралист. 1988. №10. С. 38.

²⁶⁷ Оказывается. Юный натуралист. 1988. №11. С.40

²⁶⁸ Носикова Н. Грибы под снегом. Юный натуралист. 1988. №6. С. 25-26.

²⁶⁹ Константинов И. Сибирская Аскания. Юный натуралист. 1988. №1. С.26-27.

²⁷⁰ Пушук А. У полуденной горы. Юный натуралист. 1988. №4. С. 10-13; Голубых А. Жарким летом Низовья. Юный натуралист. 1988. №8. С. 8-11.

²⁷¹ Рахилин В. Седая Таврия. Юный натуралист. 1988. №7. С. 2-5; Згуровская Л. Золотые врата Кара-Даг. Юный натуралист. 1988. №7. С. 6-7.

²⁷² Супруненко В. Коса двух морей. Юный натуралист. 1988. №5. С. 7-9.

Удмуртська республіка²⁷³, Литва²⁷⁴, Естонія²⁷⁵, Казахстан²⁷⁶ та навіть Гренландія²⁷⁷.

1989 рік (22 статті)

Ситуація 1989 року нагадує те, що ми спостерігали в минулому році. На сторінках журналу зустрічаємо велике різноманіття тем. Цікавим стало те, що почали публікуватись новини. Вони розміщені в різних рубриках, а їх об'єднує те, що усі вони стосуються актуальних подій в усьому світові. Так, в жовтневому випуску зустрічаємо статтю про цунамі в Японії, котре відбулось 1988 року²⁷⁸. У статті пояснюють, що причиною цунамі став підводний землетрус. Ще одна схожа стаття-новина розміщена в листопадовій рубриці «Оказывается». З неї ми дізнаємось про тайфун та його наслідки в Китаї²⁷⁹. Це подія також річної давності, а для даного журналу – новина.

Також зустрічаємо статтю про вулкани та землетруси як дійсну загрозу цивілізації (щонайменше, згадують про Японію та Вірменію)²⁸⁰. Розповідають про нову екологічну проблему – озонову прірву, котра на той момент існує навколо Антарктиди²⁸¹. І загалом уся рубрика «Почемучки» присвячена проблемі виникнення озонових дір і наслідкам для людства, до яких їх розширення може призвести. Окрім озонової діри, автори вбачають проблему в забрудненні водою пральними порошками. Цілих дві статті присвячені цьому: одна закликає зменшити використання порошоків²⁸², а інша оповідає катастрофічні наслідки використання порошоків і надалі²⁸³. Цікаво, що

²⁷³ Хорев Г. Край живых родников. Юный натуралист. 1988. №9. С. 5-6.

²⁷⁴ Штильмарк Ф. В стране сказок. Юный натуралист. 1988. №9. С. 8-11.

²⁷⁵ Макеев А. Первый снег в стране. Юный натуралист. 1988. №11. С. 1-3.

²⁷⁶ Щербаков Б. У изумрудной чаши. Юный натуралист. 1988. №12. С. 10-11.

²⁷⁷ Самсонова М. На студенной широте. Юный натуралист. 1988. №2. С. 1-5.

²⁷⁸ Горлач В. Цунами. Юный натуралист. 1989. №10. С. 27-28.

²⁷⁹ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №11. С.39.

²⁸⁰ Супруненко В. Стихия. Юный натуралист. 1989. №6. С. 24-29.

²⁸¹ Заверотов В. Озоновая дыра. Юный натуралист. 1989. №6. С. 14-16.

²⁸² Симаков Ю. Вредны и малые дозы. Юный натуралист. 1989. №4. С. 25-26.

²⁸³ Колесников В. Гибнут обитатели пруда. Юный натуралист. 1989. №4. С. 25.

дослідження сконцентроване саме на побутових порошках, а не відходах від хімзаводів. Проте, це не єдині статті, котрі стосуються забруднення води.

У жовтні зустрічаємо статтю про те, що ріка Темза, що протікає у Лондоні катастрофічно забруднена, проте автори також вказують на те, що британські вчені знайшли вихід з цієї ситуації і насичують воду киснем²⁸⁴. Цікавою є стаття-лист від школярів Ростовської області про те, що колгоспи та їхні голови не переймаються унікальністю озера Манич-Гудило та природи довкола, забруднюючи їх²⁸⁵. Школярі просять допомоги у редакції «Юного натураліста» зі сподіванням, що вони якось вплинуть на цю ситуацію. Власне, такі листи – також свідчення гласності. Ми спостерігаємо ініціативу знизу та відкриту критику влади.

Пише журнал і про нові урядові ініціативи в сфері охорони екології. У 1989 році є статті про нову організацію «Екофонд»²⁸⁶, про те, що піски довкола Байкалу відтепер захищаються законом²⁸⁷ та про те, що слід берегти водойми²⁸⁸. Звичайно, в 1989 році також доволі багато оповідей про заповідники. Майже усі статті мають енциклопедично-довідковий стиль. А географія в цьому році така: Байкал²⁸⁹, Туркменістан²⁹⁰, Крим²⁹¹, Командори (острова біля Курильських)²⁹², Камчатка²⁹³, Північна Корея²⁹⁴ та регіони РСФСР²⁹⁵.

²⁸⁴ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №10. С. 41.

²⁸⁵ Манич-Гудило под угрозой. Юный натуралист. 1989. №6. С. 18-19.

²⁸⁶ Гураш О. Экофонд начинает действовать. Юный натуралист. 1989. №6. С. 5.

²⁸⁷ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №4. С. 35.

²⁸⁸ Чупова Н. Как убережь речку. Юный натуралист. 1989. №2. С. 6; Калюжный А. Прудам чистыми быть! Юный натуралист. 1989. №5. С.2.

²⁸⁹ Макаров С. Удивительный мир Байкала. Юный натуралист. 1989. №1. С. 26-29.

²⁹⁰ Харченко В. В Красноводском заповеднике. Юный натуралист. 1989. №3. С. 1-3; Шутова Т. Здесь розы не вянут. Юный натуралист. 1989. №11. С. 1-5.

²⁹¹ Супруненко Ю. Цветные ветры гор. Юный натуралист. 1989. №9. С. 2-5.

²⁹² Артюхин Ю. Командоры. Юный натуралист. 1989. №10. С. 1-5.

²⁹³ Крапивка С. Голубой меридиан 36. Юный натуралист. 1989. №12. С. 6-7.

²⁹⁴ Евсеев В. Мансей. Юный натуралист. 1990. №12. С.10-11.

²⁹⁵ Мухин И. В Уссурийской тайге. Юный натуралист. 1989. №8. С. 1-5; Филягина И. Зеленое море Сихотэ-Алиня. Юный натуралист. 1989. №12. С. 1-5.

1990 рік (14 статей)

Незважаючи на те, що статей в цьому році менше, теми підіймають доволі цікаві і різноманітні. Усі вони стосуються екології і, що важливо, екологічних проблем самого СРСР, про які раніше навіть не згадували. Це є досить промовистим у контексті змін доби перебудови. Так, є стаття, у котрій відкритим текстом пишуть, що про наявні проблеми довго мовчали. А мовчали, власне, про те, що видобуток газу дуже негативно впливає на природу Півночі²⁹⁶. У цій статті так само відкрито говорять, що влада раніше не допускала туди екологів та стримувала дослідження проблем цього регіону. Майже така сама риторика у статті про катастрофічне осушення Аральського моря²⁹⁷. Віктор Зуєв, автор статті та учасник експедиції туди, говорить про те, що до 1988 року сюди вчених не допускали, а тому ситуація дуже погана. Проте, він надає надію, адже, зараз вчені вже працюють над тим, аби якось виправити усе. Викривально звучить стаття про заборону дитячого мітингу у Воронежській області через забруднення повітря²⁹⁸. Автор буквально висміює усіх управлінців (див. Додаток 5). При тому стимулює дітей працювати над проблемами екології та звертатись у разі чого до редакції «Юного натураліста». Ще однією статтею є повідомлення про створення карти гострої екологічної ситуації в СРСР²⁹⁹. Її автор повідомляє читачам, що вчені констатують гостру екологічну ситуацію в Союзі. Цікаво те, що найбільше уваги звертають на проблеми Півночі, але ні слова не згадується про Чорнобильську катастрофу, що увиразнює межі політики гласності.

Окрім таких «кричущих» статей є і ті, котрі просто закликають берегти природу. Серед них є дві статті з однаковою назвою «Биосферная нравственность» з різницею лише в тому, що перша стаття закликає школярів

²⁹⁶ Ларин О. Что будет с Ямалом? Юный натуралист. 1990. №6. С. 8-11.

²⁹⁷ Зуев В. Как осушить море. Юный натуралист. 1990. №5. С. 3-6.

²⁹⁸ Муцетони В. Свинец на цветах. Юный натуралист. 1990. №10. С. 4-9.

²⁹⁹ Краснощеков Ю. Карта краснеет, а мы? Юный натуралист. 1990. №4. С. 2-5.

звертатись до проблем екології³⁰⁰, а друга – дорослих, особливо вчених³⁰¹. Також є стаття про музей екології в Києві, в якому школярам пояснюють усі ази даної науки і як це можна застосовувати на практиці³⁰²; і про те, що юннати мають високий рівень довіри серед населення Союзу³⁰³. У даній статті, хоча вона має достатньо простий посил – описати екологічні організації СРСР, є два дуже цікавих моменти. По-перше, як ми зазначили вище, юннати мають високий рівень довіри. А такий висновок – результат спільного соціологічного дослідження СРСР та США в Радянському Союзі. А другий момент, це те, що юннати займають друге місце в рейтингу довіри після Церкви³⁰⁴. Дуже цікава ситуація виходить: американці проводять дослідження про те, що перше місце довіри в атеїстичній країні займає Церква і ці результати публікують в одному з найпопулярніших журналів серед радянської молоді.

І на останок аналізу 1990 року слід розповісти про заповідники, яким в цьому році була приділена увага. Це заповідники автономної Єврейської області³⁰⁵, УРСР³⁰⁶ та частинам РСФСР³⁰⁷.

1991 рік (12 статей)

У цьому році ми спостерігаємо невелику кількість статей. Скоріш за все, це пов'язано із подіями в країні – розпаду СРСР. У журналі також з'являються рубрики, що відповідають загальним настроям періоду: «Гороскоп» і «Народные приметы». Фіксуємо 4 статті, котрі присвячені екологічним проблемам. Перша з них стосується природної аномалії: в США в штаті

³⁰⁰ Шипунов Ф. Биосферная нравственность. Юный натуралист. 1990. №11. С. 1-4.

³⁰¹ Шипунов Ф. Биосферная нравственность. Юный натуралист. 1990. №12. С. 1-5.

³⁰² Экологическое просвещение. Юный натуралист. 1990. № 5. С. 23.

³⁰³ спасаем мир – спасаем природу! Юный натуралист. 1990. №12. С. 6-7.

³⁰⁴ Там само – с. 6.

³⁰⁵ Арефьев А. Тайну раскрывает «Антиклиналь». Юный натуралист. 1990. №4. С.30-32.

³⁰⁶ Супруненко В. Великий луг. Юный натуралист. 1990. №7. С. 4-7.

³⁰⁷ Самсонова М. Петровская корабельная роща. Юный натуралист. 1990. №1. С. 4-6; Есаулов В. Беломорье. Юный натуралист. 1990. №3. С.4-6; Старченко И. Веселый бережок России. Юный натуралист. 1990. №12. С. 17-19.

Арізона, в пустелі, випав сніг³⁰⁸. Інші три статті стосуються вже екологічних проблем ССРСР – пожеж в результаті людської діяльності (в основному пікніків)³⁰⁹. Ще одна стаття схожа на минулорічну³¹⁰ в плані критики дій влади. На цей раз йдеться про те, що влада забороняє в одному з регіонів РСФСР зробити парк і юннати просять допомоги у редакції журналу³¹¹.

Також підіймається проблема забруднення Чорного моря нафтою³¹²: тут увага більше сконцентрована на «рятуванні» моря від природних викидів. Одна стаття закликає радянських юннатів співпрацювати з ООН в аспекті створення «Книги Землі» – міжнародного екологічного проєкту³¹³. Є одна повчальна стаття «за все хороше, проти усього поганого», котра розповідає про те, що влада все одно старається дбати про охорону природи та закликає усіх громадян не псувати довкілля власними діями³¹⁴. І також є статті про заповідники. У 1991 році були охоплені такі регіони: УРСР (Лавра)³¹⁵, Ямайка³¹⁶, Курильські острова³¹⁷, Шпицберзький архіпелаг (біля Курильських островів)³¹⁸ та загалом природа СРСР³¹⁹.

3.2 Аналіз по темах

Провівши аналіз по роках, ми з'ясували, які теми зустрічались найчастіше і потребують подальшого аналізу.

1. Проблеми клімату

³⁰⁸ Рождественские кактусы. Юный натуралист. 1991. №1. С. 40-41.

³⁰⁹ Краснощеков Ю. Кто спасет сказку? Юный натуралист. 1991. №11-13.

³¹⁰ Муцетони В. Свинец на цветах. Юный натуралист. 1990. №10. С. 4-9.

³¹¹ Мы победим, но нам нужна твоя помощь. Юный натуралист. 1991. №8. С. 4-5.

³¹² Миронов О. Спасая Черное море. Юный натуралист. 1991. №7. С. 22-23.

³¹³ Книгу пишем сами. Юный натуралист. 1991. №1. С. 3.

³¹⁴ Шкляревский И. Это-твоя земля. Юный натуралист. 1991. №4. С. 1-2.

³¹⁵ Старченко Н. Святые места. Юный натуралист. 1991. №1. С. 1-3.

³¹⁶ Малов О. Ямайка – страна родников. Юный натуралист. 1991. №1. С. 20-24.

³¹⁷ Мазуренко М. Земной рай. Юный натуралист. 1991. №7. С. 1-5.

³¹⁸ Артюхин Ю. Страна тысячи островов. Юный натуралист. 1991. №11. С. 27-29.

³¹⁹ Линник Ю. Памятники природы. Юный натуралист. 1991. №2. С. 1-3.

Власне, статті про проблеми клімату у журналі «Юный натуралист» не мають одного вектору, а тому розділені нами були на три категорії:

1. Глобальне похолодання / глобальне потепління.
2. Зміни клімату, котрі вже відбулись чи можуть відбутись у майбутньому.
3. Опис клімату регіонів.

Перша категорія є доволі цікавою, бо вона зачіпає питання, котре в цей час дуже активно ставлять вчені по всьому світу – питання глобального похолодання та глобального потепління. Ми можемо припустити, що сама редакція періодичного видання, скоріш за все, не ставила собі за мету взагалі підіймати ці питання. Проте цілий ряд статей все одно нам показує, що це питання все одно актуалізується на сторінках видання. Так, провівши аналіз, ми отримали такі результати. Статті стосовно даної теми ми зустрічали у випусках з 1971 по 1982 рік. Більшість статей про глобальне потепління. Статті, зокрема, писали про конвалії, що розпускалися в січні через неймовірно для цього місяця тепло³²⁰; про весну, яка стає надто теплою ще у березні. Особливо ситуація з весною відчувається в 1980 році³²¹. Також є статті про потепління в окремих регіонах СРСР³²².

Лише дві статті за увесь період трансливали протилежну думку. Перша така стаття оповідала про пізніший прихід весни і була опублікована в 1971 році³²³. Інша стаття ж розповідає радше не про клімат, а про раків, котрі відтепер мали якось переживати більш холодні зими, аніж раніше³²⁴. Дані статті стосуються похолодання в РСФСР і, конкретніше, довкола центру СРСР – Москви.

³²⁰ Усаченко Л. Ландыши...зимой. Юный натуралист. 1972. №5. С. 40.

³²¹ Иванов И. Весна в Термезе. Юный натуралист. 1980. №3. С. 33.

³²² Петрожицкий В. Мои наблюдения. Юный натуралист. 1978. №1. С. 46; Максимов П. Оттепель. Юный натуралист. 1978. №12. С. 17.

³²³ Когда же придет весна. Юный натуралист. 1971. №1. С. 8.

³²⁴ Макрушин В. Как раки зимовали. Юный натуралист. 1973. №11. С. 48-50.

Статті про зміни клімату, зазвичай, окрім констатування факту зміни, також пояснювали причини таких змін. Серед них є і негативні, і позитивні зміни. Статті цієї категорії ми зустрічаємо з 1971 по 1988 рік. Цікаво також, що досить мало статей дає якусь оцінку змінам. Зазвичай, така інформація подається більш-менш нейтрально. Щодо «негативних» оцінок, то такі надаються лише в одній статті, де йде мова про масову гибель морських їжаків в Атлантичному океані біля Південної Америки³²⁵. Автори застерігають, що це може призвести до «цвітіння океану» та повної зміни його клімату. Ще одна стаття містить застереження щодо того, що людська діяльність може призвести до незворотних змін клімату³²⁶. Проте, немає вказівки на те, яка взагалі людська діяльність впливає на ці зміни.

Набагато більше на шпальтах журналу позитивних характеристик щодо зміни клімату. Адже, як пишуть автори: радянська влада втручалась в клімат пустелі в Туркменістані³²⁷ і озеленяла її, в результаті чого клімат дійсно змінився. Окрім таких статей є також ті, котрі розповідають, що саме може вплинути на клімат на планеті та призвести до його змін. Серед таких причин можемо зазначити Сонце³²⁸ як впливовий чинник змін клімату на Землі, перегін айсбергів³²⁹, які безпосередньо змінять клімат планети через збільшення води в пустелях та можливі осаді там, як результат, водорості³³⁰ та бактерії³³¹, популяція яких безпосередньо впливає на клімат на Землі.

Остання категорія цих статей – опис клімату окремих регіонів. Мета цієї рубрики, окрім наукового інтересу, мала також і пропагандистський характер. Автори таким чином хотіли охопити «неосяжну» і описували клімат різних регіонів СРСР. Загалом, таких статей зустрічаємо небагато. Публікувались

³²⁵ Оказывается. Юный натуралист. 1988. №1. С.36.

³²⁶ Сергеев Б. Печь или холодильник. Юный натуралист. 1975. №12. с. 22-27.

³²⁷ Шумова Т. На месте бархан. Юный натуралист. 1987. №11. С. 18-21.

³²⁸ Короткий Р. Солнце диктует программу. Юный натуралист. 1976. №10. С. 5-7.

³²⁹ Если айсберг поплывет в Австралию. Юный натуралист. 1971. №10. С. 40

³³⁰ Николаев А. Растения-синоптики. Юный натуралист. 1972. №7. с. 20-21.

³³¹ Зубков Б. Невидимые помощники. Юный натуралист. 1972. №3. С.1-3

вони у журналі з 1973 по 1988 рік. Одна з них стосувалась загалом клімату всього СРСР³³², тобто коротко розповіли про усі кліматичні зони, котрі зустрічались там. Увагу також звертали на клімат азійської частини СРСР³³³, зокрема, Туркменістану³³⁴. Більше уваги звертали на клімат Півночі³³⁵ та Мурманській³³⁶ області, зокрема.

2. Природні аномалії

У журналі з 1971 року по 1991 рік ми зустрічаємо статті, котрі описують певні аномалії в природі, котрі мали місце як в СРСР, так і поза його межами. На сторінках видання ми зустрічаємо інформацію про низку аномалій, котрі стосуються океану: то занадто багато водоростей в Австралії³³⁷, то масово вимирають морські їжаки недалеко від узбережжя Бразилії³³⁸. Масове вимирання тварин мало місце і в межах Союзу: оповідають буквально про аномальну смерть усіх живих істот на Камчатці упродовж літа 1975 року³³⁹.

Окрім аномалій, котрі стосувались би флори та фауни, також є оповіді про різні природні дива. Наприклад, про червоний сніг³⁴⁰ в Карпатах чи звичайний сніг в пустелі в Аризоні³⁴¹, котрий абсолютно невластивий для клімату пустелі. Або ще стаття про кислотний дощ в США в 1960-х роках ХХ ст.³⁴². Власне, саме про такі аномалії згадували на шпальтах «Юного натураліста» з 1971 по 1991 рік.

³³² Львова З. Какое время года сейчас в СССР? Юный натуралист. 1984. №9. С. 19-20.

³³³ Молчанов Г. Хлеб пустыни. Юный натуралист. 1973. №12. С. 22-24.

³³⁴ Бабаев А. Законы пустынь. Юный натуралист. 1973. №6. с.12-13.

³³⁵ Носикова Н. Грибы под снегом. Юный натуралист. 1988. №6. С. 25-26.

³³⁶ Дормидонтов Р. Осень у Беломорья. Юный натуралист. 1982. №9. С. 24-25.

³³⁷ Тимофеев Б. Атака тернового венца. Юный натуралист. 1971. №3. С.48-49.

³³⁸ Оказывается. Юный натуралист. 1988. №1. С.36.

³³⁹ Николаенко В. Долина смерти. Юный натуралист. 1988. №2. С. 40-41.

³⁴⁰ Артамонов В. Кровавый снег. Юный натуралист. 1979. №12. С. 49.

³⁴¹ Рождественские кактусы. Юный натуралист. 1991. №1. С. 40-41

³⁴² Громов Н. Яд с неба. Юный натуралист. 1987. №6. С. 19-20.

3. Екологічні проблеми

Насправді, доволі багато статей упродовж досліджуваного періоду були присвячені абсолютно різним екологічним проблемам. Ці статті можна умовно поділити на два блоки: ті, котрі розповідали про екологічні проблеми та катастрофи, котрі були актуальними в СРСР та за його межами, та статті повчального характеру про те, що таке екологія та чому важливо про неї дбати. Статті повчального змісту ми не залучали до аналізу, котрий поданий нижче.

Ми виділили декілька категорій статей про актуальні екологічні проблеми, які найчастіше зустрічались на сторінках видання. Перша з них – забрудненість водойм. Цьому присвячено доволі багато статей і стосуються вони доволі різних водойм: від Світового океану до окремих озер. Так, є статті, котрі описують проблему забруднення океану³⁴³ та моря³⁴⁴ продуктами нафти; осушення цілого моря³⁴⁵. Мова також йшла і про забрудненість рік³⁴⁶ та озер³⁴⁷; і про забруднення прибережних територій Азовського моря людьми³⁴⁸. Також виокремлюється проблема забрудненості повітря³⁴⁹ і різкої нестачі питної води в Радянському Союзі³⁵⁰.

Особливу увагу приділяють природнім катаклізмам та їхньому впливу на екологію. Так, згадуються цунамі³⁵¹, тайфуни³⁵² та землетруси³⁵³. Окремо слід зазначити екологічні проблеми, котрі спричинені антропогенним впливом на природу. Таких у журналі згадано найбільше. Серед антропогенних екологічних проблем можна виділити осушення боліт³⁵⁴, руйнівні пожежі³⁵⁵,

³⁴³ Короткий Р. Санитары моря. Юный натуралист. 1974. №7. С. 54-56.

³⁴⁴ Миронов О. Спасая Черное море. Юный натуралист. 1991. №7. С. 22-23.

³⁴⁵ Зуев В. Как осушить море. Юный натуралист. 1990. №5. С. 3-6.

³⁴⁶ Оказывается. Юный натуралист. 1989. №10. С. 41.

³⁴⁷ Маныч-Гудило под угрозой. Юный натуралист. 1989. №6. С. 18-19.

³⁴⁸ Асеев С. Скудеет природа. Юный натуралист. 1988. №4. С. 20.

³⁴⁹ Сергеев Б. Пылинка. Юный натуралист. 1974. №10. С. 4-8.

³⁵⁰ Воропаев Г. Голубое сокровище планеты. Юный натуралист. 1985. №6. С. 12-15.

³⁵¹ Горлач В. Цунами. Юный натуралист. 1989. №10. С. 27-28.

³⁵² Оказывается. Юный натуралист. 1989. №11. С.39.

³⁵³ Супруненко В. Стихия. Юный натуралист. 1989. №6. С. 24-29.

³⁵⁴ Кочуров Б. Сколько может выдержать земля. Юный натуралист. 1987. №10. С. 31-33.

³⁵⁵ Краснощеков Ю. Кто спасет сказку? Юный натуралист. 1991. №11-13.

осушення Аральського моря³⁵⁶; утворення озонної діри³⁵⁷. Загалом проблемі озонної діри в 1979 році була присвячена ціла рубрика «Почемучки».

4. СРСР і світ

З 1976 році в журналі настійливо транслюється думка про те, що СРСР активно взаємодіє з міжнародними організаціями у сфері охорони природи; підтримує ідеї щодо захисту екології, паралельно просуває свої. Так, доволі часто йдеться про співробітництво СРСР з ООН³⁵⁸; особливо багато уваги було приділено програмі «Людина та біосфера», котра була запроваджена ООН і стосувалась створення заповідників³⁵⁹. Двічі ми зустрічаємо статті на іншу тематику. Одна з них стосувалась загалом ядерної зброї³⁶⁰ і у ній зазначалась ідея співпраці США та СРСР в аспекті знищення ядерної³⁶¹ зброї. В іншій статті йшла мова про залучення радянських школярів до проекту ООН – створення «Книги землі».

У цій категорії ми також проаналізували і ті статті, які звинувачують капіталістичні держави в тому, що вони завдають шкоди природі. Таких статей загалом небагато. Це можна пояснити тим, що загалом не про СРСР писали мало. В одній статті винуватцем постають США³⁶². Головного ідеологічного опонента звинувачують у зруйнуванні унікальної природи В'єтнаму в результаті війни. Також Францію у 1980 році згадують як країну, котра не стежить за чистотою повітря³⁶³. «У Парижі квітнуть каштани та навіть вони не зможуть зробити таким чистим, як на Батьківщині»³⁶⁴, пишуть автори

³⁵⁶ Зуев В. Как осушить море. Юный натуралист. 1990. №5. С. 3-6.

³⁵⁷ Заворотов В. Озоновая дыра. Юный натуралист. 1989. №6. С. 14-16.

³⁵⁸ Привалов В. Земля – наш общий дом. Юный натуралист. 1976. №8. С. 1-4.

³⁵⁹ Соколов В. На страже биосферы. Юный натуралист. 1985. №5. С. 28-30.

³⁶⁰ Штильмарк Ф. На страже природы. Юный натуралист. 1986. №4. С. 18-19.

³⁶¹ Книгу пишем сами. Юный натуралист. 1991. №1. С. 3.

³⁶² Соколов В.Е. Преступление против жизни. Юный натуралист. 1984. №6. С.24-26.

³⁶³ Фурин С. Крепко любит и бережёт. Юный натуралист. 1980. №11. С. 1-3.

³⁶⁴ Там само – с. 3.

цієї статті. Іноді просто абстрактний Захід ставав причиною різних екологічних лих і бід³⁶⁵.

5. Екологічне законодавство

У журналі з'являється достатньо багато інформації про екологічне законодавство. Тобто, подається історія розвитку радянського законодавства від 1917 року³⁶⁶; паралельно іде розповідь про те, скільки коштів витрачається на захист природи у державі³⁶⁷. Доволі багато статей про Червону книгу СРСР. Розповідають про її історію³⁶⁸, структуру³⁶⁹ і процедуру занесення нових видів сюди³⁷⁰. Достатня кількість статей розповідають також про організації, які займаються охороною природи³⁷¹. У 1990-1991 роках з'являлись статті, в котрих владу, переважно місцевих керівників, вже звинувачують у бездіяльності в питаннях охорони природи³⁷². Такі звинувачування для нас чудово показують те, як гласність змінила риторичку. На сторінках журналу ми бачимо перехід від безумовного схвалення влади, партії та усіх дій, котрі вона робить, до її критики.

6. Заповідники

Провівши аналіз по роках, ми з'ясували, що про заповідники писали майже 40% від усіх проаналізованих нами статей, а тому ця тема є для нас особливо актуальною. Що стосується стилістичних особливостей викладу, спочатку усі статті про заповідники більше нагадували оповідання. У них були головні герої та сюжетна лінія, через яку, власне, розповідали про специфіку

³⁶⁵ Николаев Н. Трагедия Амазонии. Юный натуралист. 1983. №6. С. 20.

³⁶⁶ Рахилин В. Первые декреты. Юный натуралист. 1980. №4. С. 8-9.

³⁶⁷ Вахилин В. Закон на страже природы. Юный натуралист. 1985. №11. С. 26-27.

³⁶⁸ Чегодаев А. Новые страницы красной книги. Юный натуралист. 1978. №6. С. 32-36.

³⁶⁹ Шумова Т. Обязаны сберечь. Юный натуралист. 1985. №2. С. 37-39.

³⁷⁰ Шумова Т. Обязаны сберечь. Юный натуралист. 1985. №2. С. 37-39.

³⁷¹ Головановский Т. Верные стражи природы. Юный натуралист. 1984. №11. С. 1-3.

³⁷² Мы победим, но нам нужна твоя помощь. Юный натуралист. 1991. №8. С. 4-5.

самого заповідника. Вже з 1977 року ми фіксуємо зміну у риторичі і статті вже більше схожі на енциклопедичні довідки, де більш детально описують, що саме охороняють та якими є особливості конкретних заповідників. Проте, все ж, статті-оповідання зустрічаються до 1991 року.

Найбільш показовим для нас є, власне, регіони, котрі описували. Ця інформація для нас важлива тому, що вона демонструє реальне ставлення влади до регіонів. Незважаючи на те, що загалом ідеологічна політика в 70-80-х роках була направлена на показову «соборність» усіх регіонів (братні народи тощо), в журналі після усіх підрахунків ми отримали безумовне домінування центру над республіками. Здійснюючи аналіз по роках ми завжди звертали увагу на цей аспект і отримали такі результати. Загалом, було згадано достатньо багато республік і регіонів. Це такі: Єврейська автономна республіка – 1 раз, Республіка Абхазія – 1 раз, Латвія – 1 раз, Білорусь – 1 раз, Татарстан – 1 раз, Ямайло-німецький округ – 1 раз, Удмуртська республіка – 1 раз, Шпитбезький архіпелаг – 1 раз, Командори – 1 раз, Черкеська республіка – 2 рази, Хакасія – 2 рази, Алтай – 2 рази, Республіка Саха – 2 рази, Азербайджан – 2 рази, Таджикистан – 2 рази, Киргизстан – 2 рази, Кавказ (регіон) – 2 рази, Грузія – 3 рази, Литва – 3 рази, Казахстан – 3 рази, Естонія – 4 рази, Туркменістан – 4 рази, Крим – 5 раз, УРСР – 9 раз і РСФРС – 45 разів.

Серед статей, котрі описують терени РСФРС 4 статті стосуються Байкалу, 3 статті - Курильських островів та 3 – Камчатки. Тобто, саме Російській Федерації, як центру, було присвячено найбільшу кількість статей, що, очевидно, не було випадковим.

Окрім радянських заповідників, статті були присвячені також заповідним місцям поза межами СРСР: згадувались Карибські острова (Бермудський трикутник), Куба, Болгарія, Гімалії, Ефіопія, Гренландія, Північна Корея та Ямайка.

7. Інше

Вище ми виокремлювали окремі теми, на котрі було написано достатньо велику кількість статей, тому ми могли їх виділити, проте зустрічались також цікаві для нашого аналізу теми, на котрі статей було написано менше, а тому ми вирішили їх подати разом тут. Такі статті зустрічались не так часто, тому ми вирішили створити категорію «інше». Сюди ми відносимо статті про вулкани³⁷³. Зазвичай, це просто енциклопедичні довідки. Окрім того, також писали статті про космічні технології та те, як саме вони впливають на дослідження екології на Землі; про дії космічної станції стосовно дослідження клімату та прогнозування погоди³⁷⁴. Окрім того, в 1981 році відбулось сонячне затемнення і про нього також було написано низку статей³⁷⁵.

Найцікавішими в категорії «інше» є статті, котрі стосувались ядерної зброї в СРСР. Одна з них пояснювала те, наскільки ядерна зброя шкодить екології та як СРСР виступає проти її використання³⁷⁶.

Таким чином, провівши якісний контент-аналіз журналу «Юный натуралист» за 1971-1991 рр., ми отримали такі результати. Загалом ми спостерігали таку динаміку: у 1971-1972 рр. здебільшого приділяли увагу описами пір року; статті за 1973-1975 рр. писали про різні кліматичні проблеми, а також багато з них мали виховне спрямування; з 1976 р. починають часто і багато описувати співпрацю СРСР та ООН, а також звертають багато уваги на природоохоронне законодавство СРСР.

З 1987 року спостерігаємо появу статей на теми, які раніше замовчувались, наприклад про осушення Аральського моря³⁷⁷, а також скарги на владу та її фактичну бездіяльність. І тут ми можемо констатувати дійсні прояви гласності та перебудови на прикладі даного видання. Спочатку

³⁷³ Беленский М. Вулкан – это приключение! Юный натуралист. 1972. №2. С.26-30

³⁷⁴ Привалов В. Земная служба в космосе. Юный натуралист. 1976. №4. С. 8-11.

³⁷⁵ Коваль В. Наблюдайте затмение! Юный натуралист. 1981. №6. С. 31-32.

³⁷⁶ Штильмарк Ф. На страже природы. Юный натуралист 1986. №4. С. 18-19.

³⁷⁷ Зуев В. Как осушить море. Юный натуралист. 1990. №5. С. 3-6.

статті були спрямовані на те, щоб показати пропагандистську картинку того, як влада дбає про навколишнє середовище, а з перебудовою, конкретно з 1987 року, ми спостерігаємо зміну риторики та відкриту критику влади.

Розділ 4. Порівняння висвітлення проблем екології та клімату в «Юном натуралісте» та «Природі»

Як уже йшлося, проблеми екології та клімату особливо стають актуальними в 1970-х роках. На них починають звертати увагу і урядові, і неурядові організації, також збільшується увага і в медіа. ООН починає активніше займатись проблемами екології, паралельно з цим створюється цілий ряд екоорганізацій. У СРСР також увагу проблемам клімату та екології починають приділяти частіше.

У даному розділі ми проведемо порівняльний аналіз висвітлення нашої проблематики у журналах «Юный натуралист» і «Природа». «Природа» мала схожий тематичний фокус, проте іншу цільову аудиторію - науковців та іншу мету – розповідати про найактуальніші ідеї в науковому дискурсі щодо екології та клімату на той час (зокрема, в ньому не була так актуальна мета ідеологізації інформації, котра публікується). Одним із завдань даного порівняння є перевірка матеріалу, котрий був поданий у журналі «Юный натуралист», на предмет актуальності ідей, котрі розкривали статті. Нам також необхідно зрозуміти, які теми були розкриті з великою долею пропаганди, а які взагалі не розкривались.

За два роки дослідження нами було проведено два глибоких якісних і кількісних контент-аналізи цих двох радянських видань. Тематика, обрана для аналізу, була тією ж. Єдина різниця полягає в тому, що при аналізі «Юного натураліста» більшу увагу ми приділяли екологічним проблемам і виділили окрему рубрику «заповідники», котра не була окремо проаналізована в «Природі». Обидва журнали мали на меті розповісти новини та інформацію у сфері природничих наук. А тому, в обох журналах мали би подаватись приблизно однакова інформація. Проведення порівняльного аналізу на цих сторінках якраз і допоможе з'ясувати, чи так відбувалося на практиці.

Загалом, журнали мають різні цільові аудиторії, оскільки один з них – вузько фаховий суто науковий, а інший переслідує освітню і виховну мету і є

масовим. Журнал «Природа» – фахове наукове видання, котре публікувалось при Академії наук СРСР і його цільова аудиторія – науковці. Журнал в середньому видавався тиражем 50-60 тис. примірників³⁷⁸. Підписка на дане видання була поширена серед наукової спільноти³⁷⁹. Таким чином, те, що писали в даному виданні читали фахівці-науковці, натомість, трансьльована інформація зовсім не обов’язково доходила до ширшого населення. У той же час, як «Юный натуралист» - видання надзвичайно масове, середній тираж – 1.5 млн. примірників³⁸⁰. Його виписували школярі по території всього Радянського Союзу і він був головним інформаційним джерелом для цієї вікової категорії читачів.

Тобто, порівняльний аналіз цих двої видань надає нам можливість розглянути матеріал, котрий публікували у «Юном натуралисте», крізь призму наукового дискурсу та з’ясувати, яку інформацію взагалі не подавали з освітньо-виховною метою. .

1. Порівняльний аналіз по роках

Перш за все, ми проаналізуємо географію статей і здійснимо аналіз по роках, аби побачити, як співвідноситься тематичне наповнення журналів. У плані географії статей, в «Юном натуралисте» найбільша увага упродовж усього досліджуваного періоду приділялась території СРСР, у той час, як в «Природе» географія більш широка та охоплює майже увесь світ.

Якщо звернутись до аналізу по роках, то тут маємо доволі багато матеріалу для аналізу. У 1971-1972 роках в журналі для юннатів увага приділяється, в основному, описам пір року та патріотичному вихованню, у

³⁷⁸ «Природа». Универсальная библиотека. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/P/%27%27Priroda%27%27/_%27%27Priroda%27%27.html (дата звернення 22.05.2021).

³⁷⁹ Фадеев Л. Д. Научное мировоззрение и «Природа». М. : Наука, 2006 Бюллетень No 13–14. 2014. С.32-38.

³⁸⁰ Знакомьтесь: журнал «Юный натуралист». Интернет-проект "В мире периодики". 2020. URL: <https://natlibraryrm.ru/знакомьтесь-журнал-юный-натуралист/> (дата звернення 22.05.2021).

той час як в «Природі» найбільше уваги приділено проблемам глобального потепління та похолодання. 1973-1975 рр. у науковому журналі характеризуються великою кількістю статей, запозичених з американських періодичних видань стосовно теми клімату³⁸¹, в той час як в «Юном натуралісте» ми спостерігаємо збільшення кількості статей щодо екологічного виховання.

А з 1976 р. по 1981 р. в «Юном натуралісте» ми фіксуємо велику кількість статей, котрі розповідають про участь СРСР в міжнародних екологічних програмах (передовсім, «Людина та біосфера») і про радянське законодавство з цих питань і його втілення. У той же час, в «Природі» немає жодної статті про такі міжнародні програми чи про те, як функціонує законодавство з цих питань. Ба більше, в «Природі» сама рубрика «*Охрана природы*» з'являється лише в 1984 році, до того її просто не існувало.

Наповненість журналів у 1982-1986 рр. в обох журналах трохи схожа. У «Природі» ми спостерігали колосальне зменшення кількості статей з досліджуваної проблематики середньому, з 7 статей до 2 на рік, а в «Юном натуралісте», хоча кількість статей не змінюється суттєво, проте дуже яскраво спостерігаємо акцентування ідеологічну опозиції «ми хороші – Захід поганий».

Публікації в обох журналах змінюють свій фокус і тональність у 1987 році, з розгортанням політики гласності. В обох журналах починають публікувати статті на теми, котрі раніше були заборонені чи не бажані. Проте ці теми різні: в «Юном натуралісте» здебільшого зустрічаємо статті, у котрих міститься критика влади за бездіяльність у сфері охорони природи, а в

³⁸¹ Загрязнение атмосферы приводит к потеплению. Природа. 1972. №2. С. 111; Перспективы воздействия на глобальный климат. Природа. 1974. №11. С.119.

«Природе» - дослідження антропогенного впливу на довколишнє середовище (також вплив попередніх дій влади)³⁸².

2. Авторство статей

Наступний аспект, котрий варто порівняти, – автори статей. Здійснюючи кількісний аналіз «Юного натураліста», ми виділили окремий блок для підрахунку – автори-науковці. Цей крок був зроблений задля подальшого порівняння з журналом «Природа» на предмет спільного авторства. Нами було виявлено, що серед 31 виокремлених авторів, серед яких 28 були кандидатами чи докторами наук, жоден не мав публікації в науковому виданні «Природа». Це наштовхує на припущення, що науковці, задіяні у здійсненні наукових досліджень, не були зацікавлені або ж (що імовірніше, їм не давали змоги) транслювати свої напрацювання на ширшу аудиторію. Натомість, своєрідні «популяризатори від науки», які писали для юннатського журналу, очевидно лише цим свою діяльність і обмежували, не займаючи серйозними дослідженнями.

Це наше спостереження суголосо з висновками дослідників щодо того, що в СРСР існувала певна ієрархія того, хто міг знати інформацію, у тому числі у питаннях, що нас цікавлять³⁸³. Водночас, сучасні дослідники підкреслюють, що навіть науковці були далеко не першими, якщо йшлося про «стратегічно важливу» інформацію. Такими «носіями знання», зазвичай, були держслужбовці зі спеціальних відділів³⁸⁴.

3. Порівняння по рубриках

³⁸² Глобальное потепление и региональные холода. Природа. 1991. №9. С. 119; Засуха и парниковый эффект. Природа. 1989. №9. С. 118–119.

³⁸³ Жуков П. «Зелёная сила»: экология как запретная тема в СССР. Государство и человек. 8 июня 2020. URL: <https://s-t-o-l.com/istoriya/zelyonaya-sila-ekologiya-kak-zapretnaya-tema-v-sssr/> (дата звернення 22.05.2021)

³⁸⁴ Паутова Т. От секретности к открытости: как мир, СССР и Россия открывали экологическую информацию. Экология и право. 2018. URL: <https://bellona.ru/2018/08/15/ot-sekretnosti-k-otkrytosti/> (дата звернення 22.05.2021).

Найбільш цікавим для нас є порівняння викладу матеріалу по рубриках. Слід зазначити, що рубрики у двох журналах більш-менш співпадають. Проте, їм приділено різну кількість уваги у двох виданнях.

Так, у «Природі» ми виділили окремий блок «глобальне потепління – глобальне похолодання». Упродовж 1970-х рр. на його шпальтах найчастіше зустрічались статті про глобальне похолодання³⁸⁵. Така тенденція змінюється аж на початку 1980-х рр., коли починають писати про глобальне потепління³⁸⁶. У той же час, в «Юном натуралісте» статей на цю тематику ми зустрічаємо доволі небагато. Усі статті написані у період з 1971 р. по 1982 рік і, усі статті, окрім двох³⁸⁷, розповідають про глобальне потепління. Як бачимо і на цьому прикладі, науковий дискурс про глобальні зміни клімату очевидно не трансливався на ширше населення, залишаючись більш-менш вузько спеціалізованим знанням суто для наукового використання.

Наступна тема, висвітлення якої варто порівняти, – екологічні проблеми. Насправді, в обох виданнях дана тематика піднімається доволі часто. В обох виданнях достатньо багато уваги приділяють проблемі забруднення водойм (від озера до Світового океану), повітря, осушення боліт тощо. Власне тут хоча теми підняті більш-менш однакові, проте в двох журналах вказані різні винуватці цих проблем. У «Природі», здебільшого, причиною екологічних катастроф та проблем зазначаються дії влади чи неправомірні дії людей (науковців, лісників, браконьєрів тощо)³⁸⁸. Натомість, в «Юном натуралісте» аж до 1987 року основними винуватцями усього постають або абстрактний «капіталістичний Захід», або ж пересічні люди (як, наприклад,

³⁸⁵ Морские льды прогнозируют оледенение? Природа. 1980. №6. С. 119–120; Впереди - малая ледниковая эпоха. Природа. 1979. №1. С. 124–125.

³⁸⁶ Найшуллер М. Г. Небывалое тепло в апреле. Природа. 1975. №7. С. 99.

³⁸⁷ Когда же придет весна. Юный натуралист. 1971. №1. С. 8; Макрушин В. Как раки зимовали. Юный натуралист. 1973. №11. С. 48-50.

³⁸⁸ Петров Е. Г. Проблемы рационального осушения полесских болот. Природа. 1979. №6. С. 46–53.

домогосподарки, котрі використовують пральний порошок³⁸⁹). Лише в 1987 році поступово змінюється риторика статей і читачам розповідають про неправомірні дії влади, котрі призвели до екологічних катастроф, наприклад, майже повного осушення Аральського моря³⁹⁰. Проте таких статей все ж небагато.

Цікаво, що у подачі авторів «Юного натураліста» екологічні проблеми траплялись ніби самі по собі (Чорне море, наприклад, нафтою забруднювалось весь час через підземні викиди цієї речовини з надр землі³⁹¹). Тобто, з порівняльного аналізу можемо виснувати, що про наявні екологічні проблеми, щонайменше, вчені знали та розуміли їх масштаби, проте на ширші маси повідомляли про них лише дуже невеликими порціями з великою кількістю обмовок. Текст інколи виходив навіть абсурдним: нам потрібно рятувати Чорне море від великої кількості нафти, котра є в ньому, проте ця нафта поступає від надр Землі³⁹². У той час як в «Природі» говорили про те, що море саме себе не може забруднювати і це – результат людської діяльності³⁹³. Більш того, звертали увагу на забруднення моря, як на процес глобальний, котрий має глобальні наслідки. Тобто, спостерігаємо ситуацію певної фальсифікації інформації, її дозування і підлаштовування під ідеологічні й виховні потреби на шпальтах популярного в Союзі «Юного натураліста».

Окремим блоком варто виділити аварію на Чорнобильській атомній станції, котра мала місце в 1986 році і одразу стала об'єктом активного висвітлення на сторінках «Природи»³⁹⁴. Крім того, що в журналі фіксується велика кількість статей про саму катастрофу, були і ті, котрі аналізували її вплив на подальшу екологічну та кліматичну ситуацію в Радянському

³⁸⁹ Симаков Ю. Вредны и малые дозы. Юный натуралист. 1989. №4. С. 25-26.

³⁹⁰ Зуев В. Как осушить море. Юный натуралист. 1990. №5. С. 3-6.

³⁹¹ Миронов О. Спасая Черное море. Юный натуралист. 1991. №7. С. 22-23.

³⁹² Там само.

³⁹³ Морские суда влияют на климат. Природа. 1988. №7. С. 118.

³⁹⁴ Хитров Л. М. Следы Чернобыля в природной среде. Вступительное слово. Природа. 1991. №5. С. 41-42.

Союзі³⁹⁵. Натомість, на сторінках «Юного натураліста» ми аж до 12 випуску 1991 року не зустріли жодного слова про цю аварію.

Наступна тема, котру ми будемо порівнювати, – природні аномалії. Так само, як і про екологічні проблеми, про аномалії писали в обох виданнях. У «Природі» статті про природні аномалії географічно охоплювали всю планету та, зазвичай, містились в рубриці новин. Аномалії, котрі тут описувались стосувались таких тем, як дощ в пустелях,³⁹⁶ чи повені в Австралії³⁹⁷. У «Юном натуралісте» також опис аномалій в природі має широку географію і охоплює як СРСР, так і терени поза його межами. І тут, до речі, риторика обох журналів майже схожа. При описі аномалій в жодному журналі не прослідковується звинувачувальної риторики чи пошуку ворога. Основною задачею цих статей було, власне, розповідь про те, що такі речі, як червоний сніг,³⁹⁸ можуть траплятись.

Остання тема – вулкани, космічні дослідження та ядерна зброя. Ці теми, хоча і є достатньо різними, проте у даному дослідженні вони об'єднані у блок «інше» і через це аналізуються разом. І в «Природі», і в «Юном натуралісте» статей на ці теми небагато. Можна сказати, що статті про вулкани та космічні технології мали однакову мету – проінформувати про них читача. Проте, цікаво, що в «Юном натуралісте» з 1986 року з'являються статті, у котрих є чіткий посил: СРСР проти використання ядерної зброї і закликає увесь світ позбавитись від неї, що безумовно відображає позицію нового керівництва держави на чолі з Михайлом Горбачовим на міжнародній арені. Цікаво, що перша така стаття-заклик³⁹⁹ публікується на сторінках журналу в квітневому випуску 1986 року, за два тижні до Чорнобильської катастрофи.

³⁹⁵ Хитров Л. М. Следы Чернобыля в природной среде. Вступительное слово. Природа. 1991. №5. С. 41–42.

³⁹⁶ Осадки в Сахаре. Природа. 1988. №9. С. 116.

³⁹⁷ Катастрофическое наводнение в Австралии. Природа. 1990. №1. С. 166.

³⁹⁸ Артамонов В. Кровавый снег. Юный натуралист. 1979. №12. С. 49.

³⁹⁹ Штильмарк Ф. На страже природы. Юный натуралист 1986. №4. С. 18-19.

Маємо також зазначити два блоки, котрі були дуже яскраво представлені в «Юном натуралісте», проте повністю відсутні в «Природі». Йдеться про опис взаємодії СРСР зі світом та, особливо з ООН, з метою збереження довколишнього середовища. А також докладний опис формування та функціонування екологічного законодавства СРСР. Тобто, якщо у науковому виданні «Природа» багато уваги звертають на дійсні екологічні проблеми, як-от парниковий ефект⁴⁰⁰ чи танення льодовиків⁴⁰¹, то в «Юном натуралісте» вдають занепокоєння екологією через велику кількість однакових статей про програму «Людина та біосфера» та екологічне законодавство СРСР. Таким чином, виходить, що статей про проблеми екології багато, проте вони майже всі повторюють одна одну і дійсні проблеми часто залишаються поза увагою «Юного натураліста».

Порівняння двох видань для нас дало важливі результати щодо реального висвітлення проблем клімату та екології на шпальтах «Юного натураліста». Таким чином, школярам взагалі фактично заборонено було знати «стратегічно важливу» інформацію про екологічну ситуацію. Метою журналу було навчити читачів бути хорошими громадянами, не шкодити природі, а особливо владі, котра на сторінках цього освітньо-виховного журналу виглядала ідеальною. Лише інколи ми спостерігаємо статті про дійсні аномалії чи екологічні проблеми, і то це відбувається лише після початку перебудови.

⁴⁰⁰ Атмосфера Земли через 4 млрд лет. Природа. 1973. №5. С. 109.

⁴⁰¹ Морские льды прогнозируют оледенение? Природа. 1980. №6. С. 119–120.

Висновки

У даній роботі про аналізовано, як висвітлювались проблеми екології та клімату в радянському освітньому дискурсі на прикладі раніше не дослідженого популярного журналу «Юный натуралист». Нами також здійснено порівняння отриманих результатів із висвітленням цих же проблем у радянському науковому дискурсі на прикладі журналу «Природа» за 1971-1991 роки.

Ми з'ясували, що ці роки стали періодом звернення до проблем екології та клімату в міжнародній спільноті. Саме на цей період припадає зростання екологічної свідомості суспільства. З'являються нові громадські організації, а наявні міжнародні організації, наприклад, ООН питання екології вносять у свої плани та цілі. СРСП формально також підключилась до міжнародного екологічного процесу, наприклад, стала країною-учасницею програми по створенню заповідників «Людина та біосфера». На практиці, однак, радянська влада мало переймалась охороною природи, а окремі її акції (наприклад, «Мирний атом») буквально руйнували екосистему. Провівши кількісний контент-аналіз журналу «Юный натуралист», ми визначили динаміку появи статей на тему екології та клімату. Це допомогло нам з'ясувати актуальність цих тем і виокремити окремі маркери, котрі існують в межах обраних нами тем. Кількісний аналіз був проведений за окремими блоками, зокрема, ми з'ясували відсоткове співвідношення появи проблем клімату та природніх аномалій у журналі – 16.2% статей про клімат та 4.2% статей, котрі стосувались природніх аномалій від усіх статей в журналі за 20 років. Визначили основні рубрики, у котрих йшлося про висвітлення проблем екології та клімату. Окрім того, також з'ясували динаміку і визначили, що 1972 рік був найвищою точкою присутності статей – 48 статей, а 1983 рік – найнижчою – 9 статей. Окрім того, також з'ясували, що кількість статей не завжди свідчить про те, що в них дійсно підняті критичні питання, серед статей можуть бути присутні «виховні» статті чи ті, котрі містять описи пір року.

Також нами було проведено якісний контент-аналіз по роках і по темах, що дало зрозуміти, якими були найбільш актуальні проблеми, котрі висвітлювались для радянських школярів-юнаків. І здебільшого це значні екологічні проблеми – забруднення озер, випал трави, вирубка лісів тощо. Також великою популярністю користувалась рубрика «Моя Родина – СРСР», де містився опис заповідників. Тут ми також зробили достатньо цікавий висновок – 69,12% усіх статей про заповідники були написані про РСФСР та її регіони. Про усі інші республіки написано лише 30.88%, серед яких 11.52% статей присвячені УРСР.

Особливо цікавим для нашого дослідження стало виявлення пропагандистських меседжів на сторінках видання. Їх ми фіксували не лише в конкретних статтях виховного характеру, котрі закликають читачів берегти природу СРСР або демонструють увагу влади до питань охорони природи, а й у багатьох інших статтях, наприклад, в описах заповідників

Перебудова та політика гласності мали вплив на тональність та риторику статей в «Юном натуралісте». Гласність проявлялась у публікації статей з відкритою критикою влади за її бездіяльність у сфері охорони природи або у статтях, котрі розповідали про екологічні проблеми, спричинені діями цієї ж влади.

Проведений нами порівняльний аналіз з «Природою» підтвердив присутність ідеологічних посилів у статтях «Юного натураліста». Також цей аналіз дозволив зробити припущення щодо того, чим насправді різнився науковий та освітній дискурси у СРСР і які теми із загальної проблематики клімату та екології доходили до масового читача, а які залишались в стінах Академії наук та для науковців, котрі там працювали. Так, найбільшою темою, котра так і залишалась в науковому дискурсі до розпаду Союзу, стала трагедія на Чорнобильській АС.

Таким чином, ми з'ясували, як саме журнал «Юный натуралист» висвітлював проблеми екології та клімату. Проте слід констатувати, що у

журналі не дуже часто, особливо до 1987 року, можна зустріти статті, котрі розповідали про дійсні та актуальні на той час проблеми клімату чи екології. Журнал здебільшого навчав школярів того, що вони мають робити для своєї країни та її екології (наприклад заклик до масової висадки дерев), аніж намагався надати їм реальну картину усього, що відбувається в області охорони природи насправді. Враховуючи той факт, що радянська преса була підконтрольна владним структурам, аналізуючи журнал «Юный натуралист», можна прослідкувати, як працювала чи не працювала гласність та що у тональності публіцистики змінила перебудова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Джерела:

Періодика

1. Природа. 1972. №2.
2. Природа. 1973. № 4.
3. Природа. 1974. №11.
4. Природа. 1975. №7.
5. Природа. 1979. №1, 6.
6. Природа. 1980. №6.
7. Природа. 1988. №4, 7, 9.
8. Природа. 1989. №9.
9. Природа. 1990. №1.
10. Природа. 1991. №5, 9.
11. Юный натуралист. 1971. № 1-12.
12. Юный натуралист. 1972. № 1-12.
13. Юный натуралист. 1973. № 1-12.
14. Юный натуралист. 1974. № 1-12.
15. Юный натуралист. 1975. № 2-12.
16. Юный натуралист. 1976. № 1-6, 8-11.
17. Юный натуралист. 1977. № 1, 3, 5-12.
18. Юный натуралист. 1978. № 2, 4-8, 10, 12.
19. Юный натуралист. 1979. № 1-7, 9-12.
20. Юный натуралист. 1980. № 1-12.
21. Юный натуралист. 1981. № 1-10, 12.
22. Юный натуралист. 1982. № 1-2, 4-5, 7, 9-11.
23. Юный натуралист. 1983. № 6-7, 9, 11.
24. Юный натуралист. 1984. № 2, 4-12.
25. Юный натуралист. 1985. № 1-8, 11-12.
26. Юный натуралист. 1986. № 1-6, 8, 12.

27. Юный натуралист. 1987. № 2-4, 6-11.
28. Юный натуралист. 1988. № 1-12.
29. Юный натуралист. 1989. № 1-6, 8-12.
30. Юный натуралист. 1990. № 1-7, 10-12.
31. Юный натуралист. 1991. № 1-2, 4, 7-8, 11.

Опубліковані джерела

1. Водний кодекс Української РСР. *Кодекс України; Закон, Кодекс від 09.06.1972 № 771-VIII. с.190.*
2. Земельный кодекс РСФСР. *Ведомости Верховного Совета РСФСР от 1970 г. 1970. N. 28. С. 581.*
мая 1972 г., N 23. С.120.
3. Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки о сотрудничестве в области охраны окружающей среды. *Ведомости Верховного Совета СССР, 3*
4. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment - United Nations Environment Programme (UNEP). *United Nations Conference on the Environment, 16 June 1972.*

Література:

Монографії

1. Изменение климата: оценки МГЭИК за 1990 и 1992 г. Оттава: Межправительственная группа экспертов по изменению климата, 1992. 168 с.
2. Радкау Й. Природа и власть. Всемирная история окружающей среды / пер. с нем. Н. Штильмарк. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 472 с.

3. Федотова Л. Н. Анализ содержания — социологический метод изучения средств массовой коммуникации. Москва: Научный мир, 2001. 202 с.
4. Dalton J. D. The Green Rainbow: Environmental Groups in Western Europe. Dalton Dalton. New Haven: Yale University Press, 1994. 221 p.
5. Douglas R. Weiner. A Little corner of freedom. Russian nature protection from Stalin to Gorbachev. Berkeley: University of California Press, 1999. 556 p.
6. Gilbert N. The Carbon Dioxide Theory of Climatic Change. Tellus. 1956. №8. С. 140–154.
7. McIntosh R. P. The Background of Ecology. Concept and Theory. New York, 1985. p. 383.
8. Richard G. Ecology, Climate, and Empire: Colonialism and Global Environmental History, 1400–1940. Cambridge: White Horse Press, 1997. 273 с.
9. Ross C. Ecology and Power in the Age of Empire: Europe and the Transformation of the Tropical World. Oxford: Oxford University Press, 2017. 477 с.

Статті

1. Андрюшин, И. А. Трутнев Ю. А. Чернышёв А. К. Использование ядерных взрывов в мирных целях. Бюллетень по атомной энергии. 2005. № 8. С. 43–50.
2. Блохин К. В. Советско-американские отношения в 1960–70-е гг. : неоконсерваторы США и крах разрядки. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России. 2013. №2. С. 64–73.
3. Гололедов Е. И. Документирование деятельности постоянных комиссий по охране природы исполнительных комитетов советов депутатов трудящихся (1960-1980-е гг.). История и архивы. 2017. С. 71–80.

4. Кулаков А. А. Академия Наук СССР и научные учреждения США: взаимовыгодное сотрудничество. *Международные научные связи*. 1977. №6. С. 106–118.
5. Макеева Е. Д. Документы Российского государственного архива экономики как источник для изучения истории охраны природы в СССР. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: История и политические науки. 2019. №3. С. 55–64.
6. Макеева Е. Д. Организация работы министерств и ведомств РСФСР в сфере охраны природы в 1950-1970-е гг. *Вестник Вятского государственного университета*. 2016. №470. С. 45–50.
7. Макеева Е.Д. Природоохранная политика СССР в 1960–1980-х гг.: успехи, провалы и противоречия. *История и археология : материалы IV Междунар. научной конференции, г. Санкт-Петербург, июль 2017 г.* / Ред кол.: М. Н. Ахметова, Ю. В. Иванова, А. В. Каленский. Санкт-Петербург : Издательский дом «Свое издательство», 2017. с. 37-41.
8. Фадеев Л. Д. Научное мировоззрение и «Природа». В защиту науки. сост. Е.Б. Александров, Ю.Н. Ефремов ; Комиссия РАН по борьбе с лженаукой и фальсификацией научных исследований. М. : *Наука*, 2006 *Бюллетень No 13–14*. 2014. С.32-38.
9. Шмыглева А. В. Природоохранная политика Советского государства: основные этапы формирования и механизм реализации. *1917 год в России: социалистическая идея, революционная мифология и практика: сборник научных трудов*. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2016. С. 159-171.

Авторефераты диссертаций

1. Абакумов С. А. Развитие гражданского общества как фактор оптимизации социального контроля над деятельностью государства в условиях глобализации (социологический аспект): Автореф. дис. ...

канд. социол. наук. 22.00.08. Современная гуманитарная академия. – Москва, 2006.

Довідкові (бібліографічні) видання

1. Ефремов. Ю. К. Охрана природы. Большая советская энциклопедия в 30 т. Глав. / ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва : Сов. энциклопедия, 1969. Т. 19: Отоми-Пластырь. 1975. с.197-204.
2. Зернов Д., Иудин А.А. Применение новых информационных технологий при анализе документов в социальной и гуманитарной сфере. Электронное учебно-методическое пособие. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2012. 60 с.

Електронний ресурси

1. «Природа». Универсальная библиотека. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/P/%27%27Priroda%27%27/_%27%27Priroda%27%27.html , дата звернення 22.05.2021.
2. Жуков П. «Зелёная сила»: экология как запретная тема в СССР. Государство и человек. 8 июня 2020. URL: <https://s-t-o-l.com/istoriya/zelyonaya-sila-ekologiya-kak-zapretnaya-tema-v-sssr/> (дата звернення 22.05.2021)
3. Знакомьтесь: журнал «Юный натуралист». Интернет-проект "В мире периодики". 2020. URL: <https://natlibraryrm.ru/знакомьтесь-журнал-юный-натуралист/> (дата звернення 22.05.2021).
4. Из истории "Юного натуралиста". Юный натуралист. 2020. URL: <http://unnaturalist.ru/about/> (дата звернення 20.10.2020).
5. Наша історія. WWF. 2015. URL: https://wwf.ua/about_wwf/history_wwf2/ (дата звернення 22.10.2020).
6. О Greenpeace. Greenpeace. 2003. URL: <https://greenpeace.ru/o-greenpeace/> (дата звернення 21.10.2020).

7. Паутова Т. От секретности к открытости: как мир, СССР и Россия открывали экологическую информацию. Экология и право. 2018. // URL: <https://bellona.ru/2018/08/15/ot-sekretnosti-k-otkrytosti/> (дата звернения 22.05.2020).
8. Разрядка междунаро́дной напряжённости // Большая российская энциклопедия. 2015. URL: https://bigenc.ru/world_history/text/3491007 (дата звернения 23.10.2020).
9. Семенченко Б. А. Климатология. Большая российская энциклопедия. 2004. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/2624549> (дата звернения 22.10.2020).

Додатки

Додаток 1. Таблиця підрахунку статей про екологію клімат та по роках

Роки	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Всього за рік
1971	4(2)	5(3)	4(1)1*	3	4	3	3	4	4(1)	4(2)	4(2)	5	45(10)1*
1972	3	6	5	4	6(1)	3	5(1)	4	4	2	4	3	48(2)
1973	2	1	4	2	4	3(1)	2	2(1)	2	3(1)	3(1)	3(2)	31(6)
1974	2	1	2	3(1)	2	1	2	1	2	3	3(1)	2	23(4)
1975	.	2(1)	2	1(1)	2	3	2	3	2	2	1(1)	1(1)	19(4)
1976	1	1	2(1)1*	1	1*	.	.	2(1)	1*	1(1)	1	.	11(3)
1977	1(1)	.	2	.	1(1)	4(1)	1(1)	5(1)	1(1)	2(1)	2(1)	3(1)	19(8)
1978	2	.	.	2(1)	1	2	1	2	.	2	.	2(1)	14(2)
1979	3(2)	2	3(1)	3(1)	2(1)	3(1)	2(1)	.	2(1)	3(1)	2(1)	3(1)	35(10)
1980	2(1)	2(1)	2(1)	2(1)	1(1)	2(1)	3(1)	3(1)	2(1)	2(1)	2	2	29(10)
1981	2	4(2)	2(1)	3(1)	2(1)	3(2)	1	1	1	1*	.	1	25(6)
1982	3(1)	2/1*	.	2/1*	1	.	2	.	6/2*	2(1)	1(1)	.	21(3)4*
1983	4/1*	2	.	1	.	2	.	9/1*
1984	.	1	.	2(1)	1	2/1*	1	2	1(1)	1	2	1	13(1)1*
1985	1	1	1	1	3	1	1	1	.	.	2	1	12
1986	5(1)	3(1)	3(1)	2(1)	2(1)	2/1*	.	2	.	.	.	1	16(5)
1987	.	2	1	3/1*	.	5/1*	1	1	1	2	3/1*	.	19
1988	2(1)	2/1*	1	3	1	1	3/1*	4	1	2/1*	4/1*	1	25(1)5*
1989	2	1	1	2	1	5/3*	.	1	1	2	2/1*	3	22/4*
1990	2	1	1	2/1*	2/1*	1	1	.	.	1	2	1	14/2*
1991	3/1*	2	.	1	.	.	2/1*	2	.	.	2	.	12/2*

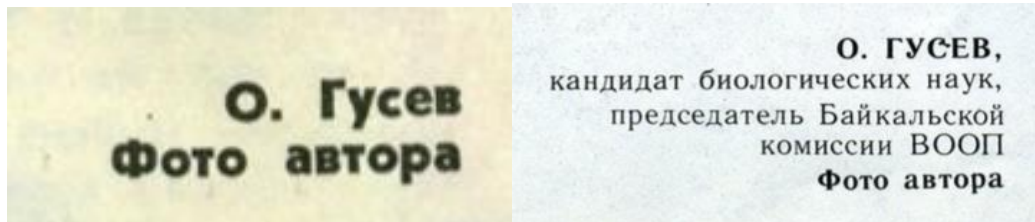
Складено нами на основі аналізу випусків «Юного натураліста» за 1971-1991 рр.

Додаток 2. Таблиця підрахунку візуальних матеріалів по роках

Роки	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Всього за рік
1971	5	6	4(1)	4	3	6	2	10(3)	4(1)	1	1	11(7)	51(12)
1972	3(2)	6	8(2)1*	6(1)	11(2)	1	1	6(3)	4(1)	1	2	4	53(11)
1973	4	1	7	3	4(2)	2	1	4(2)	2/1*	2	3	3(1)	36(5)1*
1974	6(6)	.	3	6	4(2)	.	1(1)	1(1)	3(1)	10(1))	7	5	46(12)
1975	.	1	7	.	2(1)	3	4(1)	5(2)	.	6	3	4(3)1*	35(7)1*
1976	1(1)	1(1)	4	2	1	.	7	.	.	1(1)	5	.	15(3)
1977	.	2(1)	6	.	2	5	1(1)	17(3)
1978	1(1)	.	2(2)	3(2)1*	2	3(1)	7	2(1)	.	6(2)	.	3(1)	29(16)1*
1979	3(2)	3	5(1)	3	5(1)	6	6	.	4(2)	5(1)	5	3	48(7)
1980	2	5(2)	2	3	.	2	2	3(1)	1(1)	1(1)	5(2)	6	32(7)
1981	5(2)	5(4)	3	5	4	7(3)	5(1)	5	9	3	.	3(1)	54(11)
1982	5(1)	4	.	.	4	.	9(2)	.	13(3)	4	.	5	44(6)
1983	3	6(1)	10(1)	.	4(1)	.	10(1)	.	33(3)
1984	.	5	.	1(1)	3	4	4(1)	7(3)	1(1)	6	6(3)	2(1)	39(9)
1985	2	5(4)	2	3	2	3(1)	2	1(1)	.	.	2	3	25(6)
1986	3	5	4(3)	1	4	2	.	3	.	.	.	1	21(3)
1987	.	5	2	2	.	6	4(2)	4	5	7	8(1)	.	43(3)
1988	1	4	6	7(3)	2	.	8(2)	6	4	3(1)	5	2	48(5)
1989	7	.	4	5(5)	.	8(1)	.	5	5	5	6(1)	3	48(7)
1990	4(1)	3	3	5(1)1*	3	4	3	.	.	4	3	8	40(2)1*
1991	11	3	7(1)	4	25(1)

Складено нами на основі аналізу випусків «Юного натураліста» за 1971-1991 рр.

Додаток 3. Приклад того, коли один і той самий автор під різними статтями має позначку «кандидат»/ «науковець» тощо та не має.

Джерело 1: Гусев О. Бесценный дар природы. Юный натуралист. 1976. №11. С. 24-29.

Джерело 2: Гусев О. Привольный Байкал. Юный натуралист. 1987. №4. С. 26-29.

Додаток 4. Приклад фото з рубрики «Моя родина – СССР».

Джерело: Есаулов В. Беломорье. Юный натуралист. 1990. №3. С.4-6.

История получалась прямо-таки детективная: прокурор, назначивший мне встречу, внезапно исчез. В указанное им время я уже была в прокуратуре около нужной комнаты и, естественно, обратилась к подошедшему человеку: «Доброе утро! Вы товарищ Захаров?» Оставив мое приветствие без ответа, он молча посмотрел на меня и перешагнул порог канцелярии. Я тотчас последовала за ним, однако в комнате этого человека не оказалось. «Товарищ Захаров еще не приходил!» — уверенно сообщила секретарша. «Но сюда только что вошел мужчина в шляпе», — наивно возразила я. «Да? В шляпе? — переспросила секретарша, — значит, он... испарился». Ее слова сопровождались выразительным жестом, объясняющим, как именно это произошло. Дело было в Воронеже, где не такое случается. Даже, как уверяют, приземлялись летающие тарелочки. Но в прокуратуру в тот апрельский день меня привел вовсе не интерес к космическим пришельцам, а очень серьезные земные дела. И к этим делам имел непосредственное отношение советник юстиции И. П. Захаров, поставивший свою подпись под документом № 311Ж-89. В документе говорилось о

Свинец

том, что райисполком отказал учащимся средней школы № 86 в проведении экологического митинга-манифестации и прокуратура Железнодорожного района города Воронежа «...согласна с принятым решением... а также считает нецелесообразным проведение аналогичных мероприятий без учета конкретной обстановки и изучения данной проблемы».

С какой именно инициативой хотели выступить дети, я узнала из открытого письма учеников и учителей, коммунистов и комсомольцев школы. Вот выдержка из этого письма: «...митинг-манифестация спланирован коллективом учащихся и учителей как заключительная акция разнообразных дел по охране природы. Мы считали, что требования в защиту экологии района, требования к предприятиям района помогут решению вопросов охраны окружающей среды».

Кто прав в этом противостоянии: школа, выступающая в защиту экологии района, или райисполком и прокуратура, считающие нецелесообразным проведе-

Джерело: Муцетони В. Свинец на цветах. Юный натуралист. 1990. №10. С. 4-9.